

DEEL 10

De Keizer Karel-schouw van het Brugse Vrije

LUC DEVLIEGHER

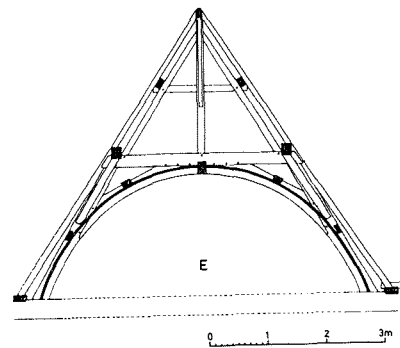
lannoo

Tielt 1987

Deze overwelfde laatgotische galerij (volgens het kontrakt 22 voeten lang, 12 voeten breed en 26 1/2 voeten hoog; de opgegeven lengte lijkt ons onjuist), was gelijkvloers overwelfd en naar de Burg geopend met zes (+ één aan de zijkant) op versierde zuilen rustende gedrukte rondbogen waarboven maaswerk, waarschijnlijk in Renaissance-stijl, aangebracht was. Onder de bogen waren ijzeren trekstangen. Tegen de muur stond een natuurstenen bank. Erboven waren zes (+ één aan de zijkant) kruisvensters waarnaast zeven nissen met beelden die de zeven hoofdzonden voorstelden en die L. Blondeel beschilderde. De galerij was bovenaan — ter hoogte van de vensters van de eerste verdieping van het gebouw uit 1434-1440 — afgesloten door een opengewerkte borstwering onderbroken door acht beelden van leeuwen en griffioen met wapenschilden (afb. 8). Op de galerij werd bij plechtige gelegenheden muziek uitgevoerd.

De galerij van het Brugse Vrije is nauw verwant met de gevel van het er tegenover gelegen trapgebouw van de H. Bloedkapel waarvan het ontwerp, samen met de Criminele Griffie, in 1528-1529 gemaakt werd door de steenhouwer Willem Aerts en de metselaar Dixus van de Kerckhove; de uitvoering gebeurde door Christiaan Sixdeniers, Cornelis vanden Westhuuse en Baltin de Hane (1529 e.v.)²¹. Deze galerij werd in 1832-1837 16 voeten achteruit geplaatst; het huidige beeldhouwwerk (beelden, medaillons, schilden) werd in 1894 door Michel D'Hondt uitgevoerd. De galerij opent zich naar de Burg met twee Tudorbogen op zuilen waarboven een accoladeboog met hogels en een pinakel; uit het bladwerk worden halve medaillons gevormd. Boven de middenzuil en de twee halfzuilen op de zijkanten staan beelden in nissen die doorlopen tot naast de vensters op de verdieping. Elk van beide vensters is gedeeld door een balusterzuil, die samen met twee halfzuilen korfboogjes draagt. De ingangspartij is op soortgelijke wijze als de galerijbogen opgebouwd, maar loopt tot in de eerste verdieping door. De tweede verdieping is met drie brede bogen opengewerkt (afb. 9). Uit dit alles blijkt dat de ganse gevel — met uitzondering van de balusterzuiltjes — in laatgotische stijl gebouwd is, wat grotendeels ook het geval is bij de galerij van het Vrije. De kleine gevel van de Criminele Griffie ernaast is gelijktijdig en door dezelfde metselaars gebouwd, maar de laatgotische medaillons zijn vervangen door medaillons in Renaissance-stijl.

Kort na het bouwen van de laatgotische galerij (1528-1532) liet het stadsbestuur in 1534-1537 de Burgerlijke Griffie optrekken door de metselaar Christiaan Sixdeniers naar een patroon die de steenhouwer Jan Wallot gemaakt had; in 1536 werd de schilder Simoen Pieters betaald voor de tekeningen van de beelden die op de gevel moesten staan; ze werden gemaakt door de steenhouwer Willem Aerts en beschilderd — evenals de gevel — door Jan Zutterman in 1537²². Deze gevel werd in Renaissance-stijl uitgevoerd, alhoewel met aanwenden van enkele gotische details (basementen aan de stijlen en zijkanten van de vensters, de Tudorboog-ingang). In de algemene kompositie is er evenwicht tussen verticale en horizontale elementen. Het vertikalisme wordt benadrukt door de gecanneleerde halfzuilen tussen de vensters en voornamelijk door de drie geveltoppen met C- en S-ornamenten, een vreemde herinnering aan gotische puntgevels. Het horizontalisme wordt weergegeven door de reeks vensters (in het bijzonder op de bovenverdie-

8. Kap boven de kapel.

ping) en de twee (nieuwe) arakesken-friezen. Er dient terloops op gewezen te worden dat tijdens de herstelling uit 1878-1881 de meeste ornamenten en alle beelden nieuw gemaakt werden; enkel boven het middenzoldervenster was nog gebeeldhouwd rankwerk bewaard en op het beneden-gedeelte van de zuilschachten zijn nu nog kandelaber-ornamenten behouden gebleven (afb. 13). Op het 1525 gedateerde schilderij 'Taferelen uit het leven van Jacobus en Johannes'²³ ziet men rechts een doorgang die voorzien is van een Renaissance-bekroning opgebouwd met S-ornamenten; dit onderdeel is zeer verwant met de hierboven vermelde geveltoppen van de Burgerlijke Griffie.

In 1532 e.v. werd een nieuwe Wezenkamer gebouwd; deze kamer, waarschijnlijk ten noorden van de Vierschaar gelegen, werd in latere tijd opgedeeld in drie 'comtoren van informatie'.

In 1551 schilderde P. Pourbus voor de Schepenkamer een nieuw tafereel met Het Laatste Oordeel (afb. 14)²⁴. Misschien was men bij de ontvangst van prins Filips op 23 juli 1549 tot de bevinding gekomen dat het Laatste Oordeel uit 1528, niet goed meer paste bij de monumentale schouw.

In 1555 werd de Looove aangekocht en in 1562-1563 het oude Landhuis (op de westzijde van de Burg) aan de Stad overgedragen. In 1606-1607 bouwde men naast de Schepenkamer, op het erf van de aangekochte herberg De Blinde Ezel dat onder de jurisdictie van het Kanunnikse viel, een nieuwe kapel²⁵. Deze kapel — afgedekt door een houten tongewelf (fig. 8) — kwam noordwaarts verder dan nu het geval is; in de loop van de 18de eeuw werd de kapel ingekort en een gedeelte werd door de Vierschaar ingenomen.

²³ D. De Vos, Stedelijke Musea Brugge, blz. 45.

²⁴ 'Meester Pieter Pourbus schildre up rekeninghe van hondert guldens hem by myne heeren vanden college bevoorwaert over tmaken van eenen nieuwen oordeele dienende in scepenen camere vanden Lande ende dit boven tghuent dies hij hier te voeren ontfaen heeft, bij ordonnancie 72 lb.'

'Betaelt meester Pieter Pourbus schildre over de vulle betalinghe van tweehondert ponden par. hem noch resterende vanden oordeele by hem ghemaect bij voorwaerde, staende in scepenen camere vanden Lande alst blijkt bij ordonnancie 128 lb.'

Den zelve voor zekere overwerck by hem ghemaect an tselve oordeel ende ooc ten upziene dat hij hem int maken van dien wel ende ghetrauwelic ghequeten heeft zo dat bij kennesse van lieden hemlieden dies verstaende betre es ende meer daeranne verdient dan de voornoemde voorwaerde, toegheleyt bij voorme van gratuiteite twintich ghuldenen alst blijkt bij ordonnancie 40 lb.'

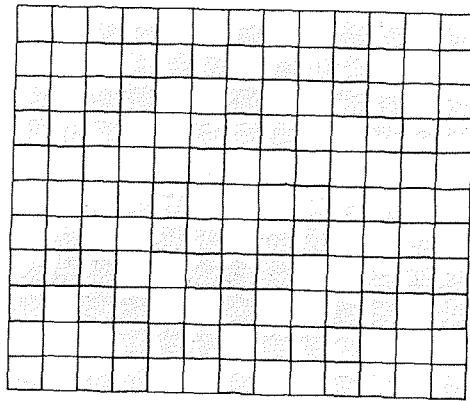
Brugge, Rijksarchief, Brugse Vrije, reg. 290 (rekening 1550-1551), f° 148, 154-154 v. Cfr. J. Weale, Catalogue..., blz. 40.

²⁵ Brugge, Rijksarchief, Brugse Vrije, reg. 347 (rekening 1606-1607), f° 59 v.

²¹ 'Item betaelt Willem Aerts ende Dixus vanden Kerchove van patroenen ghemaect omme de steeghere van Sinte Bazelis, bij ordonnancie van dheer Joos de Brune 3 lb. gr.' Brugge, Stadsarchief, rekening Sint-Basiliuskapel 1528-1529, f° 54. Cfr. Ch. Verschelde, Les anciens architectes..., 71.

'Den voornoemden Christiaan Zydeniers, Cornelis vanden Westhuuse ende Belthin de Hane, de somme van 169 lb. 3 s. 4 d. gr., te wetene de 166 lb. 13 s. 4 d. gr. in minderinghe van 483 lb. 6 s. 8 d. gr. bij hemlieden bevoorwaert om tleveren ende maecken vanden steeghere vander kercke vanden helighen Bloede binnen deser stede ende tmaken vanden comptoire vander greffe deser stede, ...' Brugge, Stadsarchief, rekening Sint-Basiliuskapel 1529-1530, f° 96 v.

²² 'Jan Wallot steenhauwere over tmaecken van eenen patroone vanden werke omme tbesteden van tmaecken vanden huuse ter greffe deser stede, by zyne quictantie 23 s. 4 d. Brugge, Stadsarchief, stadsrekening 1534-1535, f° 68 v. Cfr. K. Wittewrongel, De bouwgeschiedenis..., blz. 187.

11. Tekening van de vloer in de Schepenkamer, volgens het schilderij van Gillis van Tilborgh, 1659 (cfr. afb. 24).

jes; deze motieven wisselen af met kleinere schildjes met het wapen van het Brugse Vrije of het graafschap Vlaanderen (afb. 25).

De zoldering is opgebouwd met drie moerbalken en kinderbalken; de uiteinden van de moerbalken werden in 1846 vernieuwd. De balksleutels — in 1523 door Rogier de Smet gebeeldhouwd — dragen het wapen van het Brugse Vrije dat vastgehouden wordt door een wildeman en een wilde vrouw (2 ×) of twee griffoenen (2 ×); op twee andere sleutelstukken is het wapenschild omringd door banderollen (afb. 26, 27)³³. Tegen de muren hangen schilderijen voorstellend Filips II³⁴, het wapen van het Vrije met twee schildhouders³⁵, Albrecht en Isabella³⁶, Filips III, Filips IV³⁷, Karel II³⁸, Karel VI³⁹, Maria-Theresia⁴⁰, het Laatste Oordeel, kopie door H. Dobbelaere (1855)

³³ De gebeeldhouwde balksleutel links naast de schouw heeft een andere stijl dan de overige en werd misschien bij de restauratie van de schouw in 1847 nieuw gemaakt.

³⁴ Het portret is geschilderd in de stijl van Antonie Mor. In 1609-1610 schilderde Pieter Claissins de portretten van Karel V en Filips II. J. Weale, *Les Claessins*, blz. 46.

³⁵ Get. en ged. '16 IAC. VAN OOST F. 51'. In het schilderij is een uurwerk ingewerkt. In de rekeningen 1650-1652 van het Vrije is er geen betaling aan Jacob van Oost voor dit schilderij. Was het misschien een onderdeel van de ereboog die het Vrije opgericht had voor de Inkomst van de nieuwe bisschop Carolus vanden Bosch op 23 juli 1651. (rek. 1650-1651, f° 218) ? Wel wordt J. van Oost in 1650-1651 betaald voor het maken van zeven grote vergulde lijsten voor de schilderijen in de Schepenkamer (f° 88 v.).

³⁶ In 1613-1614 werden aan Antoon Triest, deken van het Sint-Donaaskapittel, twee schilderijen voorstellend de Aartshertogen, aangekocht (f° 95 v.). Triest was aalmoezenier van de Aartshertogen toen hij in 1610 tot deken benoemd werd; in 1617 werd hij de 5e bisschop van Brugge.

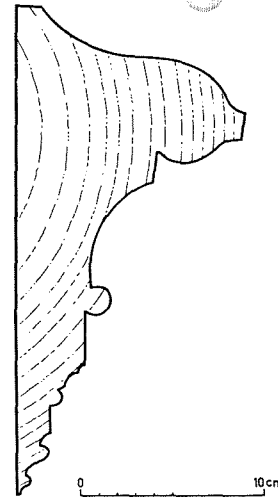
³⁷ 1651. Betaling aan P. de Loose voor de portretten van Filips II, Filips III, Filip IV en echtgenote.

'Meester Pieter de Loose schilder tot Brussel vierentsestich ponden grooten voor de vier schilderijen van Philippus IIe, IIIe ende IIIIe ende dese jegenwoordighe coninginne gesteld inde collegiale camere, daer inne begrepen vier ponden grooten voor d'oncosten van syne voyage, bij ordonnantie vanden 19en ougst 1651 ende quit্তantie, valet 768 lb. p.' *Brugge, Rijksarchief*, Brugse Vrije, reg. 391. (rekening 1650-1651), f° 86.

³⁸ Get. 'A. De Coxie' (+ enkele moeilijk leesbare letters). Er is ook nog een betaling uit 1666 aan Philips de Grave voor een portret van Karel II (*Brugge, Rijksarchief*, Brugse Vrije, reg. 406, rekening 1665-1666, f° 223-223 v.).

³⁹ 'Aen Sr M. van Duvenede 2-18-4 gr. over het maekien by ordre vande heeren Burghmeestre vanden commune de modellen vande portraiteur van haere keyserlicke majesteijten, bij ordonnantie en quit্তantie, syn 2lb. 18 s. 4 gr.

Aen Sr N. de Montmorencij 38-17-9 gr. over het schilderen het portraet van synne keyserlicke ende catholicke

12. Geprofileerde houten lijst tegen de noordwand van de Schepenkamer.

van het oorspronkelijk schilderij van P. Pourbus uit 1551 (afb. 28)⁴¹. Op de tafel staan 3 koperen schrijfstellen; twee zijn in 1566 door Jan Crabbe vervaardigd (afb. 29, 30), het derde door Jacques Labus in 1634 gedateerd⁴²; elk stel bevat een centrale bergruimte en op de hoeken twee inktpothouders en een zandbus. Boven de tafel hangt de belkoord met onderaan de bronzen handgreep waarop het wapen van het Brugse Vrije (ca. 1600, afb. 31)⁴³.

De Vertrekkamer, waar de magistraat zich terugtrok om te beraadslagen, kwam terzelfdertijd als de Schepenkamer tot stand. De muurbanken en de lambrisering werden in 1881 hersteld. In de lambrisering naast de schouw zijn twee muurkastjes inge-

majesteit, bij ordonnantie ende quit্তantie, sijn 38 lb. 17 s. 9 gr.' *Brugge, Rijksarchief*, Brugse Vrije, reg. 457 (rekening 1716-1717), f° 323 v.

⁴⁰ 'Aen Matthys de Visch meestre schildere lb. 50-0-0 gr. over bij hem gheschildert te hebben bij ordre vanden collegie het portraet van haere Majesteit [doorstrept] Keyserlycke ende Conincklycke Majesteit als gravinne van Vlanderen en vrouwe van desen Lande, bij ordonnantie van 12 ougst 1752 en quit্তantie 50 lb. gr. *Brugge, Rijksarchief*, Brugse Vrije, reg. 492 (rekening 1751-1752), f° 520 v.-521.

⁴¹ Het schilderij van Pourbus werd tijdens de Franse bezetting op het einde van de 18de eeuw, uit de Schepenkamer verwijderd, kwam in het Stadhuis terecht, vandaar in 1828 in de Academie voor Schone Kunsten, en zo in het Stedelijk Groeningemuseum. Cfr. L. Devliegheer, *Een Westvlaamse inventaris*, blz. 228; D. De Vos, *Stedelijke musea Brugge. Catalogus...*, blz. 171-173.

⁴² In de rekening 1665-1666 staat de betaling aan Jan Crabbe opgetekend. 'Betaelt Jan Crabbe zelvetsmet voor tmaken ende leveren van twee lettoenen scriftorissen dienende in scepenen camere vanden Lande, bij ordonnantie 78 lb.' *Brugge, Rijksarchief*, Brugse Vrije, reg. 305 (rekening 1565-1566), f° 150 v. Het schrijfstel van J. Labus draagt een inschrift. Cfr. V. Vermeersch, *De latoenen 'scriftorissen'...*, blz. 878-879.

In de rekeningen uit die jaren wordt J. Labus regelmatig vermeld voor het onderhoud van het 'metaelwerck'.

⁴³ 'Item 28en in april om thien vamen coorden om tbellekin in scepenen camere, 2 gr. Item coperdraet an tzelve bellekin, 2 gr. Item om vier catrollen om de coorden duer te loopene, 3 gr... Item 10en in wedemaent betaelt voor thamerkin ande belle in scepenen camere, 7 grooten. Item om een gaernen coorde van drie coulueren ande belle in scepenen camere, 12 gr... Item 24en in ougst om de twee coorden vander belle in scepenen camere, midts dat dandere te cleene was, 1 s. 6 gr.' *Brugge, Rijksarchief*, Brugse Vrije, reg. 532 (issue-rekening 1524-1525), f° 33-34.

no-
m-
ner
in-
to-
dt.
het
da-
330
rije
ese
nt.
am-
we
pris
een
ing-
nu-
op-

de Vrije

opjes bevestigd.
met de dubbele
dekkleed en een
ond het wapen-
steld uit vuurrij-

p de naar buiten
nament; op elk
twee putti voor-
e hoogte in; aan
edaillon bevindt
de met de Franse
raagt een lederen
enaan bekroond
e kop houdt een
idt; de cartouche
n blade ( ) tegen
oen vast; boven-
ibbele staart.

dat de vloerplaat
met de vierzijdige
wordt de schouw-
de marmeren zij-
n zich vier recht-
otieven. In de pa-
s. Tegen de zolde-
r gescheiden door
irkelvormig orna-
is enig bladwerk.
arabesken-fries.

nmerde wand die
een albasten kon-
urgondië en Maxi-
ns met de schilden

ar het centrale ge-
hij zijn antel kan
epter vast, met de
oor, waardoor de
(nieuwe ?) kroon.
es, waarvan hij in
oute, tot ridder en

De kledij van Maximiliaan is ongeveer dezelfde als deze van Karel V. Van de maliën-
kolder komen fragmenten te voorschijn aan de hals, aan de splitten van de kolder en
bovenaan de schaambuidel. Onder de kolder hangen twee dijsstukken versierd met
twee medaillons met kopjes en met een kleine ramskop opgehangen tussen twee C-
vormige ornamenten. De ingesnoerde kolder heeft een opstaande halsboord, korte
mouwen, een aangeplooid schoot met zijsplitten en boorden met rankwerk en me-
daillons met koppen (onderaan). Op de voorzijde bevindt zich de voorstelling van
een adelaar met een naar links gerichte kop (= het wapen van Rooms koning, geko-
zen keizer) met op de borst een schildje met het gedeeld wapen van Nieuw Oostenrijk
en Oud Bourgondië. Aan een riem hangt een schede waarin een zwaard met geribde
greep. Op de eenvoudige hemdsmouwen is aan de ellebogen een met rankwerk ver-
sierde beschermplaat vastgeriemd. De beenplaten zijn met Renaissance-bladorna-
menten versierd. De van ribben voorziene schoenen eindigen op brede punten. De
mantel wordt opgehouden door een band met twee kleine sieraden waaraan ook het
schouderstuk bevestigd is. De mantel heeft onderaan een boord met edelstenen en een
binnenvoering van hermelijn.

Maria van Bourgondië (H. + kroon: 154 cm) wendt de blik naar rechts. Op de linker-
hand draagt ze een valk, een herinnering aan de fatale jachtpartij; met de rechterhand
schijnt ze iets vast gehouden te hebben⁷⁴. Het rechterbeen is iets gebogen en staat wat
naar achter. De gravin draagt een onderkleed met mouwen dat tot op de voeten reikt;
daarover een overkleed bestaande uit een nauw sluitend lijfje en een rok die met
zware plooiën neervalt en onderaan afgeboord is met edelstenen. Op de linkerschoen
is een kepervormige band. Het hermelijnen lijfje, met open zijkanten en een brede
horizontale halsuitsnijding, is met twee bandjes over de schouders bevestigd; het is
onderaan afgeboord met edelstenen, bovenaan met een parellijst. Om het middel
hangt een gordel met een sieraad. De schoudermantel — met een voering van bont —
is met twee grote sieraden vastgemaakt aan een met edelstenen versierde band onder
de halsketting. Op het haar — waarvan vooraan iets zichtbaar is — draagt ze een
hoofddoek die vooraan met een parellijst versierd en achteraan vastgeknoopt is, en
tot op de rug neervalt; aan de oren is een driezijdig sierstuk met ruitvormig netwerk.
Op het hoofd staat een kroon.

Tussen de vorstenbeelden staat, op een hoog voetstuk een vlakke pilaster bekroond
met een bladkapiteel dat zelf een console draagt waarop een effen cartouche steunt
met ernaast twee putti en erboven een gevleugeld engelkopje. Het vak met de twee
beelden is begrensd door twee samengestelde pilasters met voetstukken versierd met
een kandelabermotief, geknoopte draperieën-guirlanden en ramskoppen; de kapite-
len hebben acanthusbladeren en S-vormige krullen. Tegen elke pilaster zijn twee wa-
penschilden bevestigd. Kleine pilasters aan de binnenzijde dragen een kwart-rond-
boog; in de zwikken ligt een mannenfiguur met lauwerkranen in de hand. De linkerpi-
laster is blijkbaar tijdens de restauratie van 1847 verminkt geworden door de herstel-
ling van het naastliggende raam; de schilden zijn nu wegens het versmallen van de

⁷⁴ In het verslag uit 1845 lezen we dat de linkerhand en de valk op de rechterhand verdwenen waren. De
verslaggever heeft hier links en rechts gebruikt in heraldische zin, zoals te zien aan de plaats van de valk die
hier logischer wijze op de omhoog gestoken linkerhand staat en aan de andere hand die nu verschillen ver-
toont in vergelijking met deze hand op het Parijse afgietsel.

tes) voor de hertog van Bretagne Anne de Bretagne, dat aan het

an de 15de eeuw reeds Renaissance. Memlinc († 1494) zien we een vee putti liggen die, samen met es onder de boog vasthouden. Men Memlinc er de belangrijkste ingen — overgenomen. In 'Het Renaissance-motief, nl. twee me — met zijn vele vreemde kooplienaissance kennis maken, en welke humanistische milieu zullen bben.

cobsparochie waar zich o.m. de huis dat de Medici in de Naaldenaissance-medailleurs met de afnote Clarice Orsini (gehuwd in lerijbogen en vensters op de verienho in Florence voor ogen en medaillon in geëmailleerd aaromstig uit het beroemde Floren^{de} eeuw. De boord is voorzien van

de O.-L.-Vrouwekerk een altaar en Kind dat Michelangelo in de n dat in 1506 in Brugge aangeko- reis in de Nederlanden het beeld, (afb. 165).

Karel V op woensdag 18 april 1515 die de jonge graaf en zijn gevolg was als versiering van straten en schilderde houten triomfbogen en rische of symbolische tafereelen¹⁰⁰. werden de onderwerpen uitgedacht werden gemaakt door de schilder besteding voor het schilderen van

st, ver een te Antwerpen een drukje 'De st met be. jft; voor dit gedicht werd Jan de ald. Enkele tijd later verscheen te Parijs 'La emy du Puys; dit werk — geïllustreerd met gs straten en pleinen opgericht had — is het nkomst-uitgave. Deze houtsneden gaan heel hische National bibliotheek te Wenen.

de 'togen'; deze aanbesteding was in zes loten verdeeld en werd toegewezen aan vier schilders, nl. Jan Fabiaan, Lenaert van Cricky, Aernout Zoetaert en Jan van der Straten en hun respectievelijke gezellen¹⁰¹. Van deze elf 'togen' vertoonde maar één, nl. deze van de kleermakers, Renaissance-motieven op de pijlers. Ook het Brugse Vrije had een 'toog' laten maken, geïnspireerd op de laatgotische gebouwen van het Vrije; in de rekeningen is de naam van de ontwerper ervan niet vermeld. Op de 'toog' — waarvan het houtwerk in baksteenimitatie beschilderd was — werd hertog Filips de Goede afgebeeld vóór zijn troon, vooraan met twee Renaissance-balusterzuilen afgewerkt (afb. 166).

De belangrijkste Renaissance-ornamenten vinden we bij de constructies die door de vreemde kooplieden werden opgetrokken. Van de drie togen van de Duitse handelaars aan de Oosterlingenplaats, was één in Renaissancestijl, namelijk een erepoort met putti, vruchtensnoeren, figuurmedailleurs en kandelaber-ornamenten (afb. 167). De Spanjaarden hadden één Renaissance-toog: op een opengewerkt onderstel van vier pijlers (met kandelaber-ornamenten) en bogen stond een fontein met een putto als bekroning. De Renaissance was het best vertegenwoordigd bij de Italiaanse naties (Genua, Florence, Lucca). Noblesse oblige! Ze hadden o.m. het plein aan de Beurs afgesloten met twee gelijkaardige triomfbogen waar men te paard kon doorrijden; R. du Puys vermeldt deze triomfbogen als 'deux arches faites chascune pour ung arc triumphal a lantique. Et selon questoit costume de faire aux rommains pour honorer leurs princes victorieux'. De pijlers en bogen waren versierd met Renaissance-motieven, o.a. figuurmedailleurs en kandelaber-ornamenten. Bovenaan stonden bij de ene triomfboog twee mannen die een draak bevochten, bij de andere vier antieke helden die Karel een geschenk aanboden (afb. 169). Tussen de poorten, in het midden van het Beursplein, stond een fontein met een pijler waarop beelden van drie naakte vrouwen die uit hun borsten wijn deden stromen (afb. 170). Volgens du Puys kende deze voorstelling groot succes bij de toeschouwers.

➤ Toen Karel — door de Duitse keurvorsten tot keizer gekozen — in 1520 uit Spanje terug in de Nederlanden kwam, deed hij op 24 juli zijn Intrede in Brugge. Van de twaalf 'stagen' door de stad betaald, kennen we de ontwerpers, maar zijn er geen afbeeldingen van hun werk gekend. Het concept werd weer door rederijkers gemaakt (Andries de Smit — die er in 1515 ook reeds bij was — en gezellen); de ontwerpen waren van de hand van Guillaume Cornu en Lanceloot Blondeel. Blondeel voerde zelf de beschildering uit van de 'stage' *de wolcke* buiten de Kruispoort; Jan Provoost, deken van het schildersambacht, schilderde de 6de stage en 'visiteerde' het werk van andere schilders. Ook het Vrije liet 'stagen' optrekken, naar het ontwerp van schilder Jooris de Meyere die voor de Blijde Inkomst in 1515 ook schilderwerk voor het Vrije uitgevoerd had¹⁰².

¹⁰¹ 'Item Willem dhollandre over zijn moiite van ghemaect thebbende de 11 patroonen vanden tooghden, 25 s. gr. Den zelven 6 s. 8 d. gr. bij hem ghewonnen up de voornoemde bestedijnghen'. Brugge, Stadsarchief, stadsrekening 1514-1515, f° 122. Cfr. ook M. Gachard, Collection des voyages..., II. Itineraire de Charles Quint..., blz. 531-542 (de uitgaven van de stad Brugge voor de Blijde Inkomst uit 1515).

¹⁰² 'Item Guillame Cornu ende Lanceloot Blondeel als ghemaect hebbende 12 patronen daer naer ghemaect zijn gheweist de 12 stagen, 2 lb. gr. De zelve voor tmaken vanden patroonen up kanevetse vanden wapenen metten damaste, 12 s. 6 d'. Brugge, Stadsarchief, stadsrekening 1519-1520, f° 148 v. -149.

'Betaelt Jooris de Meyere schildere over zijnen sallaris van ghemaect ende beworpen thebbende den eersten

orgh en 'Het Wapen van het kaders. Voor de twee uurwerd 1854-begin 1855 schilderde een kopie van 'Het Laatste mer hing, maar na de ophef-Academie voor Schone Kunst schilderij een verguld kader. met tapijten behangen waren ook opnieuw een dergelijke hadden P. Buyck en L. Grossé in 1855 van enkele oude tapijtp tot stand, dat gebruikt werd

BESCHRIJVING

De schouw is ingepast in de westwand van de Schepenkamer; de houten schouwboezem vormt een totaal-compositie met de betimmerde wand en wordt zelfs via gebogen panelen doorgetrokken tot in de zoldering (afb. 53). De haardopening is 191 cm hoog en 302 cm breed. De volledige schouw- en wandbekleding is 10,44 m lang; de hoogte vanaf de vloer tot tegen de kinderbalken bedraagt 5,76 m.

Door de drukke en overladen versiering met kronen, beelden, medaillons, ornamenten, schilden en banderollen, bezit de schouw geen heldere, overzichtelijke opbouw. Mede door de breedte van de wand, wordt het horizontalisme geaccentueerd. De vijf grote vorstenbeelden maken deel uit van een groter geheel: ze worden niet geaccentueerd door bijv. nissen; enkel het beeld van Karel V staat vóór een aedicula.

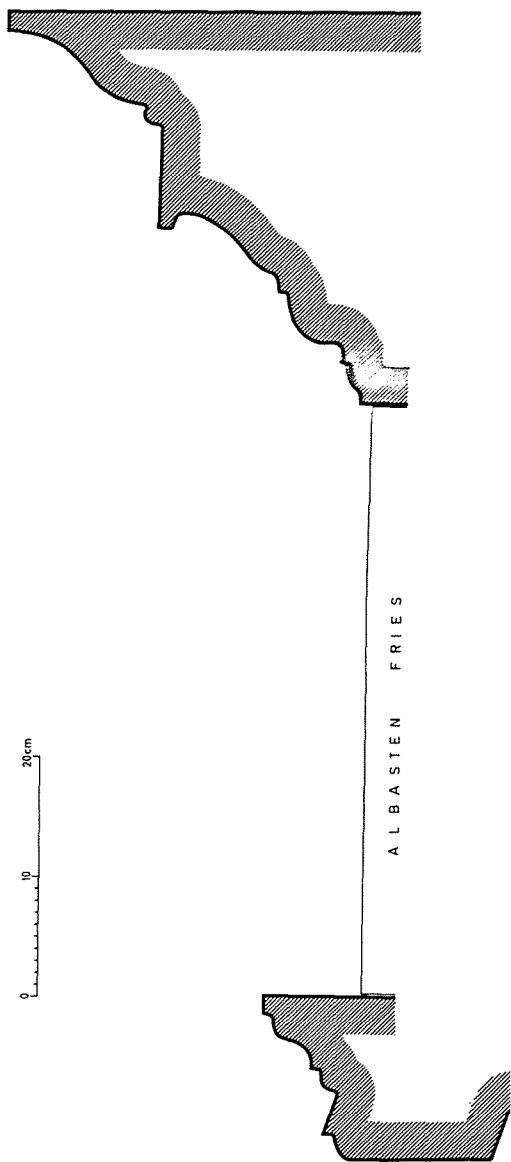
Gotische elementen komen niet meer voor in dit werk, alhoewel L. Blondeel ze enkele jaren vroeger, in 1523, nog gebruikte in zijn schilderij 'De marteldood van Cosmas en Damianus' in de Sint-Jacobskerk; waarschijnlijk heeft G. de Beaugrant — en anderen? — de tekeningen van Blondeel omgewerkt in een sculpturale Renaissancestijl. De zijwangen zijn van zwart marmer van Dinant; ze ondersteunen een hoofdgestel met marmern architraaf, albasten fries en marmeren kroonlijst waarop de betimmerde boezem rust (fig. 17)⁶³. De houten boezem vormt een onderdeel van de wand en maakt er het uitspringende middenstuk van uit. Tegen de schouwboezem is de centrale figuur Keizer Karel V opgesteld; tegen de houten wand naast de schouw staat op elke zijde een naar het midden toegewend vorstenpaar, links Maria van Bourgondië en Maximiliaan van Oostenrijk, rechts Isabella van Castilië en Ferdinand van Aragon. De vorstenbeelden zijn vergezeld van wapenschilden van hun erflanden; bij de wapens, die nooit beschilderd geweest zijn, horen kronen en banderollen⁶⁴.

Als voorbeeld voor de vorstenportretten beschikte de ontwerper over afbeeldingen op schilderijen, tekeningen, etsen, houtsneden en medailles, in mindere mate op beeldhouwwerk. Het ter beschikking staande ikonografisch materiaal was echter niet altijd even betrouwbaar. Van Maximiliaan en Karel zijn veel schilderijen en prenten bekend. Het grafbeeld van Maria van Bourgondië in de O.-L.-Vrouwekerk te Brugge was een goed bruikbaar model. Daarentegen zal de documentatie betreffende Ferdinand van Aragon en Isabella van Castilië minder gemakkelijk bereikbaar geweest zijn. Een geschilderd of getekend portret wordt gemakkelijker in een beeldhouwd medaillon 'overgebracht' dan in een vrijstaand beeld. Van de toen 50-jarige Johanna de Waanzinnige, na de dood in 1506 van haar echtgenoot geestesziek geworden, zal men over geen recente portretten beschikt hebben. Op haar portretten draagt Margareta van Oostenrijk meestal een weduwekap, wat in het schouwmedaillon het geval niet is.

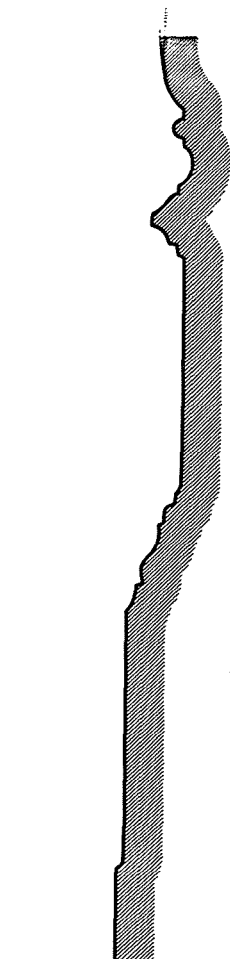
De zwartmarmeren zijwangen bestaan uit een samengestelde steun met drie geringde halfzuilen (afb. 55-57). Onderaan zijn er basissen en erboven acanthusbladeren op

⁶³ Het hoofdgestel vertoont een grote gelijkenis met het hoofdgestel bovenaan het aan J. Mone toegeschreven nisgraf van G. de Croy te Edingen, dat echter klassieker van opbouw is.

⁶⁴ In vergelijking met het Parijse afgietsel zijn talrijke banderollen vernieuwd, verplaatst en verkeerd vastgehecht; ook aan de kronen is heelwat gewijzigd.

17. Doorsnede van de schouwmantel (architraaf, fries, kroonlijst) in de Schepenkamer.

18. Basisprofiel van een marmeren zijwang.

een verdikking van de zuilschacht. De gladde schacht van de halfzuilen is op gelijke hoogte voorzien van een ring waaraan festoenen met kwastjes hangen. De kortere centrale halfzuil is bekroond door een acanthus-bladkapiteel met hoekvoluten waarboven een breed acanthusblad dat eindigt op een opgerold ornament; de twee nevenzuilen hebben een kleiner acanthus-bladkapiteel waarboven eveneens acanthus-bladwerk. Het geheel is afgedekt door een architraaf versierd met een parallellijst en acanthus-bladeren, die doorloopt onderaan de rookkap (afb. 55).

Boven de albasten fries bevindt zich een kroonlijst van zwart marmer — met eierlijst en acanthus-bladwerk — die doorloopt over de wand naast de schouw (afb. 53). Deze kroonlijst wordt aan elke zijkant ondersteund door een albasten console die met een groot acanthusblad versierd is (afb. 62a).

Naast de albasten fries staan op de hoeken vier gevleugelde putti, eveneens van albast (afb. 58-61). Van links naar rechts:

1. (H. 41 cm). De putto — met wijdopen benen — houdt in elke hand een steen (vuursteen?). De linkervleugel is gedeeltelijk nieuw, evenals de top van de rechtervleugel.
2. (H. 46 cm). De putto houdt in de rechterhand een hoorn van overvloed en in de andere hand een appel.
3. (H. 46 cm). Deze putto kijkt a.h.w. triestig naar de scene op de fries waar de aanklagers gestenigd worden. Hij steekt een vinger in de mond en houdt in de linkerhand een steen(?).
4. (H. 42 cm). Deze putto legt zijn rechterhand op de kop van een leeuwje waarvan hij met de andere hand een voorpoot vast houdt.

De putti — de lievelingen van het Quattrocento — zijn een verbinding van de antieke Amor en het kristelijk engeltje⁶⁵. Alhoewel ze niet altijd als een symbool mogen aanzien worden, en dikwijls louter als versieringselement aangewend worden, is het niet onmogelijk dat ze hier een symboolwaarde hebben en deugden uitbeelden, wat niet zo verwonderlijk zou zijn in deze collegekamer. Als de eerste putto inderdaad een vuursteen in elke hand houdt, kan dat misschien wijzen op het *geduld*? De tweede putto heeft een hoorn van overvloed, die een gevolg kan zijn van de *voorzichtigheid*. De derde putto die met een steen in de hand meewarig de steniging bekijkt, staat voor de *gerechtigheid*. De vierde putto met de leeuw stelt de *sterkte* voor.

Aan de onderkant van de rookkap zijn drie koperen handgrepen bevestigd, elk versierd met twee dolfijntjes; ze werden in 1530 door de Brugse kopersmid Jacob de Keysere gegoten (afb. 62).

De albasten fries beeldt de geschiedenis uit van de kuise Suzanna, een voorbeeld van goede rechtspraak (Daniël, 13,1-64); in de scenes 1-3 heeft G. de Beaugrant trouw het verhaal van de profeet Daniël gevolgd; in de 4de scene is de beeldhouwer vrijer te werk gegaan in de voorstelling van de straf, aangezien Daniël enkel schrijft dat de ouderlingen overeenkomstig de wet van Mozes ter dood gebracht werden (afb. 63-66).

⁶⁵ De 'Brugse' putti kunnen vergeleken worden met de putti die Conrat Meit beeldhouwde aan de drie, nog overwegend gotische grafmonumenten in de kerk van Margareta van Oostenrijk in Brou.

De fries (L. 31,6, H. 40,3 cm) bevat vier scènes, waartussen telkens een pilaster met een gelijkaardig kandelaber-ornament (fig. 19)⁶⁶.

1. Links, komt Suzanna, vergezeld van twee dienstmaagden door een Renaissance-poort haar tuin binnen, om te baden bij een fontein. Achter de tuinmuur staat een gebouw met een pilastergevel die een fronton draagt. Achter struikgewas verscholen, bespieden haar twee ouderlingen, dit jaar tot rechter aangesteld. De fontein bestaat uit een vierzijdige waterbak, waarvan de voorzijde een leeuwepoot vertoont waarlangs het water wegstroomt; de voorkant is afgelijnd door twee pilasters versierd met een eenvoudig Renaissance-bladmotief. In de kuip draagt een voetstuk een rond waterbekken, met twee gevleugelde wezens versierd, waarin zich een rond bovenstuk verheft waarop drie putti staan en waarboven een vrouwenfiguur als bekroning uitsteekt⁶⁷.

In het midden wordt de half ontklede Suzanna vastgegrepen door de twee hoger vernoemde mannen die door hun hartstocht verblind zijn. Op het hulpgeroep van Suzanna komen twee bedienden toegelopen die de plankendeur wegduwen. Ernaast een gebouw met een half fronton; bovenaan in het midden staat een cartouche⁶⁸ met vers 9 uit Daniël 13:

DANIELIS 13
 EVERTERVT SENSŪ SVVM ET
 DECLINAVERT OCVLOS SVOS VT
 NŌ VIDERĒT CELŪ NEQZ RECOR
 DARĒTVR IVDITIORŪ IVSTORŪ

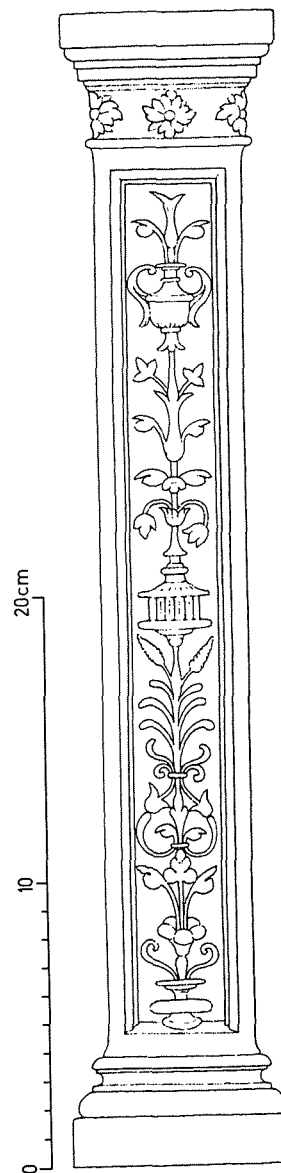
2. Vergezeld van familie en vrienden wordt Suzanna vóór de rechter gebracht, die zetelt in een Renaissance-zaal, met o.a. een cassetteplafond. Juist in het midden staat Suzanna; ze steekt smekend haar handen ten hemel; de twee ouderlingen leggen ieder een hand op haar hoofd, haar van overspel beschuldigend. Rechts zit de rechter in een zetel met volutezijwangen, onder een baldakijn met lambrekijnen; hij luistert naar een man. Naast de rechter zit een man (Joakim, Suzannas echtgenoot?). De hoek van de borstwering is voorzien van een met een kandelabermotief versierd voetstuk waarop een gegroefde zuil staat. Op de borstwering staat een vers uit Mattheus:

MATTHEI 7
 INQVO ENIM IVDITIO
 IVDICAVERTIS IVDICA
 BIMINI

⁶⁶ Het kandelaber-ornament was het voornaamste uit Italië herkomstige Renaissance-ornament; het werd meestal als versiering op pilasters gebruikt. Dit pilasterornament is veel vlakker uitgewerkt dan de plastischer en sierlijker kandelaber-ornamenten op het ongeveer gelijktijdige grafmonument van kardinaal G. de Croy te Edingen (toegeschreven aan Jan Mone) of op het iets latere Sacramentsaltaar (1533) van Jan Mone te Halle.

⁶⁷ Onwillekeurig denkt men op de fontein van de Italiaanse naties bij de Blijde Inkomst van Karel te Brugge in 1515 (afb. 170).

⁶⁸ Deze cartouche is nauw verwant met gelijktijdige exemplaren: op het graf van Frans van Oostenrijk (1526-1528, door G. de Beaugrant); op het graf van G. de Croy te Edingen (ca. 1528) en op het altaarretabel in Halle (1533) van J. Mone.

19. Kandelaberornament in de albasten fries.

3. Bovenaan rechts wordt de ter dood veroordeelde Suzanna, begeleid door o.m. een soldaat en een hoornblazer, weggeleid; voorop loopt een man met een mand stenen op de schouder. Het groepje wordt echter tegengehouden door de jonge Daniël, die de mensen naar de gerechtszaal doet terugkeren. De hoofdsceen speelt zich af in een Renaissance-zaal. De jonge Daniël staat vóór de rechter en ondervraagt één van beide aanklagers die vóór hem staat. De rechter zit tegen de achterwand in een zetel waarvan de zijanten vooraan balustervormig afgewerkt zijn, en die opgesteld staat vóór een halfronde nis met schelpvormige bekroning. Twee soldaten leiden Suzanna voor. Andere aanwezigen luisteren mee. Links wordt één aanklager, via een poortje weggeleid door een soldaat die hem met een steen bedreigt. Op de borstwering waarop een luisterende man leunt, staat een tekst uit het Boek der Spreuken:

PROVERBIORŪ XXII
 IVDICABIT DŪS CAVSAM
 EIVS ET CONFINGET EOS
 QVI CONFIXERVNT
 ANA EIVS

4. Buiten de stad — links op de achtergrond door torenachtige gebouwen weergegeven — worden de twee naakt op de grond liggende aanklagers door enkele omstaanders gestenigd. Rechts kijken enkele mannen, w.o. verscheidene soldaten toe. Links staat een gevlochten mand met stenen. Zoals in het eerste tafereel, is bovenaan in het midden een cartouche met inschrift aangebracht, ditmaal uit de Kronieken:

2 PARALIP 19
 QVODCVMQVE IVDICAVE
 RITIS IN VOS REDVVM
 DABIT

Guyot de Beaugrant heeft in zijn gebeeldhouwde fries de nadruk gelegd op het dramatisch-bewogen verhaal, niet op een symmetrisch-overzichtelijke opstelling met nadrukkelijk architectuur-decor dat het verhaal ondersteunt. De schikking van de taferele en de houding van de figuren is dan ook in de eerste plaats in die anekdotisch-verhalende functie gedacht. De beeldhouwer verkrijgt dieptewerking in zijn picturaal reliëf door het hoogreliëf op de voorgrond te laten overgaan in laagreliëf op de achtergrond⁶⁹.

In het centrum van de schouwboezem is het beeld van Karel V opgesteld vóór een troon die plaatselijk wat weggehakt is, waarschijnlijk omdat het beeld iets te diep was (afb. 70). Het beeld (H. + kroon: 154 cm) staat op een voetstuk, iets breder dan de troon en afgewerkt als een kroonlijst; ernaast liggen twee leeuwen (rechts: L. 55,5 cm, H. 31,8 cm; links: L. 55,7 cm, H. 31,6 cm). Met de rechterhand steekt Karel V zijn zwaard omhoog, terwijl hij in de linkerhand de wereldbol met kruisje (de Rijksappel) vasthoudt. Op zijn hoofd draagt hij een eenvoudige kroon⁷⁰. Het linkerbeen is iets naar voor geplaatst en de knie is wat geplooid; het rechterbeen staat los van het lichaam en is waarschijnlijk nieuw. Om de hals hangt de ketting van de Orde van het Gulden Vlies, waarin hij reeds in 1501 als ridder opgenomen was.

Karel draagt een korte maliënkolder, waarvan gedeelten zichtbaar zijn aan de hals, aan de zijspalten van de lederen kolder, onder de linkse koldermouw en aan de schaambuidel. Vooraan hangen twee korte dijsstukken (tassetten) versierd met rankwerk, engelkopjes en medaillons met koppen. De ingesnoerde kolder heeft een opstaande halsboord, korte mouwen, een aangeplooid schoot met splitten en is afgeboord met rankwerk; op de voorkant is de leeuw, het wapen van het graafschap Vlaanderen, afgebeeld. Aan de riem hangt de schede van het zwaard. Zowel de elleboogplaten als de hemdsmouwen zijn met bladwerk versierd. De beenbescherming is getooid met symmetrische plantornamenten; op de knieplaten zijn vlammen. De schoenen hebben ribben als sierornament en eindigen op brede punten. De mantel is ter hoogte van de schouders vastgemaakt met een lint dat bevestigd is aan twee grote edelstenen waaraan de mantelomslag hangt. De mantel is afgeboord met parels en de binnenkant is met hermelijn gevoerd.

De voorzijde van de eigenlijke zitbank is begrensd door twee pilasters; ernaast — zover mogelijk weg van het centrum wegens de plaats van het beeld van Karel V — zijn er twee medaillons die traditioneel als de beeltenis van Karels ouders aanzien worden⁷¹; de buitenrand van de medaillons is met acanthus-bladwerk belegd (afb. 72, 73). Het ene medaillon (Ø + boord: 24 cm) bevat in profiel een portret met de kenmerkende Habsburgse trekken (gebogen neus en vooruitstekende onderkaak waardoor de mond open staat) van Filips de Schone, kijkend naar rechts en met een baret waarvan de brede opgeslagen boord met linten en een broche versierd is⁷². Op

⁶⁹ Dit zien we een tiental jaren later eveneens in het Passie-retabel van Jan Mone in de Sint-Goedelekatedraal te Brussel (1538-1541). In de medaillons van zijn Sacramentsaltaar te Halle (1533) daarentegen zijn de groepen in hoogreliëf en in een klare opstelling uitgebeeld.

⁷⁰ In 1845 werd de kroon als bijna volledig verdwenen vermeld.

⁷¹ Het is wel eigenaardig dat de echtgenote van Karel V, Isabella van Portugal, niet voorkomt op de schouw.

⁷² M. Onghena (De iconografie, 352-354) ziet geen gelijkens tussen dit medaillon en de authentieke portretten van Filips († 1506); de beeltenis doet haar eerder denken aan de broer van Karel, Ferdinand van Oosten-

het andere medaillon (Ø + boord: 24 cm) kijkt Johanna de Waanzinnige naar links. Op het hoofd draagt ze een ruitvormig versierd haarnetje waarop een haarvlecht en een omwonden haarstreng liggen.

Boven de zitplaats is de rugwand van de troon afgelijnd door twee pilasters waartegen een halfzuil geplaatst is; tegen het voetstuk staat een S-vormig acanthus-ornament dat uitloopt op een kop die tegen het met loofwerk versierde benedengedeelte van het halfzuiltje staat; dit ornament verbindt de troon met de ernaast staande, maar lagere zuilen van Hercules (afb. 76). Pilasters en halfzuilen dragen een hoofdstel waarvan de fries versierd is met koeschedels waartussen arabesken en takjes; erboven een driehoekig fronton waarin symmetrisch opgesteld bladwerk (afb. 70). Tussen de zijpilasters van de troon steunt een rondboog op twee kleine zijpilasters, in elke zwijk ligt een gevleugelde vrouwenfiguur die in de ene hand een lauwerkrans houdt; ze symboliseert de Zege. Het benedengedeelte van de rugwand wordt door een pilaster in twee gedeeld.

In elk vak bevindt zich een ovaal medaillon, traditioneel aanzien als de portretten van Charles de Lannoy en Margareta van Oostenrijk, die beide met de slag van Pavia (1525) en haar gevolgen te maken hebben gehad: de Lannoy als overwinnaar op het slagveld. Margareta als mede-bewerkster van de Damesvrede (1529) (afb. 74-75). Het medaillon links (H. 32,5 cm, B. 22,5 cm) toont het naar rechts gericht portret van Ch. de Lannoy met baard en snor; in het rechter medaillon (H. 32,5 cm, B. 22,5 cm) wordt Margareta van Oostenrijk voorgesteld met de gebogen neus en vlezige lippen die we ook kennen van andere portretten waar ze echter meestal met de kenmerkende weduwekap getooid is.

Aan weerszijden is de troon geflankeerd door twee gegroefde Korintische zuilen, de zuilen van Hercules, die in de Oudheid het Romeinse rijk begrepen (afb. 76). Het embleem van Karel, de zuilen van Hercules, en zijn devies *Plus Oultra* (*Plus Ultra, Noch Weiter*) werden uitgedacht door de Milanese humanist Luigi Marliano (waarschijnlijk in 1516-1517). Zuilen en devies waren een persoonlijk symbool, naast het keizerlijke symbool de dubbele arend. Het idee achter het embleem was dat Karel als een nieuwe Hercules voorbij de bekende grenzen gegaan was; eerst later werd dit symbool beschouwd als betrekking hebbend op de verovering van Amerika.

De zuilen staan op een breed voetstuk, versierd met een bloemmotief waartussen een vaasvormig ornament omgeven door twee acanthus-voluten met een dolfinjinkop. De gegroefde zuilen hebben op het onderste derde een versiering met een kandelaberornament. Tussen de zuilen steekt een zeegodarabeske een vruchtenkrans omhoog; in de krans is er een schild. Op de kapitelen — waartussen zich een banderol slingert — ligt een hoofdstel waarboven een wapenschild omgeven door twee dolfinjarabesken. Op hun kop steunt een schild vastgehouden door twee putti die ieder nog een ander schuin geplaatst schild voor zich houden. Tegen de wand is een groot acanthus-ornament bevestigd. Erboven zijn tegen een keellijst zes schilden geplaatst die links en rechts aansluiten op vijf boven elkaar geplaatste schilden. Boven de zes ver-

rijk. Het is o.i. echter weinig waarschijnlijk dat het Vrije een familielid van Karel V zou afgebeeld hebben waarmee het verder niets te maken had. Er zijn trouwens nog voorstellingen van Filips die moeilijk met elkaar te vergelijken zijn.

melde wapens zijn evenveel banderollen en twee gevleugelde engelpopjes bevestigd. In het midden, boven het troonfronton staat het keizerlijk wapen met de dubbele adelaar; de schilddekking bestaat uit een traliehelm, een bladvormig dekkleed en een helmteken (keizerskroon en adelaar met opengespreide vleugels). Rond het wapenschild hangt de ketting van de Orde van het Gulden Vlies, samengesteld uit vuurijzers, vuurstenen en vonken.

Op een rechthoekig verspringend voetstuk staat op de voorkant en op de naar buiten gerichte zijkant een klein balustervormig voetstuk met acanthus-ornament; op elk steunen een kandelaberzuil en onderscheidelijk twee en één putti. De twee putti vooraan steken een door linten omwonden bladeren- en vruchtenkrans de hoogte in; aan de krans hangt een festoen met een kwast (afb. 77-80). In het linkermedaillon bevindt zich het portret van Eleonora, de zuster van Karel V, die in 1529 huwde met de Franse koning Frans I. De koning is afgebeeld in het rechtermedaillon; hij draagt een lederen helm die met Renaissance-ornamenten versierd is. De halfzuil is bovenaan bekroond door acanthusmotieven en eronder drie ramskoppen. De middenste kop houdt een ornament in een bek waaraan een ring hangt die een cartouche ophoudt; de cartouche boven Frans I draagt het jaartal 1529. De putto (met 'lendendoek' van bladeren) tegen de zijwaarts gerichte halfzuil houdt het benedengedeelte van een festoen vast; bovenaan een gevleugelde vrouwelijke halffiguur met bedekt hoofd en dubbele staart.

Een gebogen vlak — een herinnering aan het stenen haardgewelf dat de vloerplaat van een boven gelegen schouw ondersteunt — verbindt de boezem met de vierzijdige panelen tussen de moerbalken van de zoldering. Aan weerszijden wordt de schouwboezem begrensd door twee rijkversierde pilasters die zich boven de marmeren zijwangen en onder de moerbalken bevinden. In de buiging bevinden zich vier rechthoekige panelen van elkaar gescheiden door stroken kandelabermotieven. In de panelen zijn er groteske kandelabers met fabelachtige dieren en saters. Tegen de zoldering zijn acht vierkante cassetten (twee rijen van vier), van elkaar gescheiden door een kandelaber-ornament (afb. 41, 81). De cassetten bevatten een cirkelvormig ornament met in het midden een afhangend bloemmotief; in de zwikken is enig bladwerk. Dit gedeelte wordt tussen de twee moerbalken beëindigd door een arabesken-fries.

Links van de schouw wordt de boezem voortgezet door een betimmerde wand die steunt op een zwartmarmeren kroonlijst, die aan de linkerhoek op een albasten console rust. In het rechte gedeelte staan de beelden van Maria van Bourgondië en Maximiliaan van Oostenrijk (afb. 82). Naast elk beeld hangen vijf wapens met de schilden van erflanden.

Keizer Maximiliaan (H. + kroon: 154,5 cm) kijkt naar rechts, naar het centrale gedeelte. Hij houdt zijn rechterarm tegen het lichaam gedrukt, zodat hij zijn mantel kan ophouden; met de rechterhand⁷³ houdt hij een balustervormige scepter vast, met de linkse de wereldbol met kruisje. Het rechterbeen staat iets naar voor, waardoor de hiel lichtjes opgeheven wordt. Op zijn hoofd draagt de keizer een (nieuwe?) kroon. Omheen zijn hals hangt de ketting van de Orde van het Gulden Vlies, waarvan hij in 1478, na de rampzalige dood van zijn schoonvader Karel de Stoute, tot ridder en soeverein benoemd werd.

⁷³ Volgens het verslag uit 1845 was de rechterhand afgesneden.

De kledij van Maximiliaan is ongeveer dezelfde als deze van Karel V. Van de maliën-kolder komen fragmenten te voorschijn aan de hals, aan de splitten van de kolder en bovenaan de schaambuidel. Onder de kolder hangen twee dijsstukken versierd met twee medaillons met kopjes en met een kleine ramskop opgehangen tussen twee C-vormige ornamenten. De ingesnoerde kolder heeft een opstaande halsboord, korte mouwen, een aangeplooid schoot met zijsplitten en boorden met rankwerk en medaillons met koppen (onderaan). Op de voorzijde bevindt zich de voorstelling van een adelaar met een naar links gerichte kop (= het wapen van Rooms koning, gekozen keizer) met op de borst een schildje met het gedeeld wapen van Nieuw Oostenrijk en Oud Bourgondië. Aan een riem hangt een schede waarin een zwaard met geribde greep. Op de eenvoudige hemdsmouwen is aan de ellebogen een met rankwerk versierde beschermplaat vastgeriemd. De beenplaten zijn met Renaissance-bladornamenten versierd. De van ribben voorziene schoenen eindigen op brede punten. De mantel wordt opgehouden door een band met twee kleine sieraden waaraan ook het schouderstuk bevestigd is. De mantel heeft onderaan een boord met edelstenen en een binnenvoering van hermelijn.

Maria van Bourgondië (H. + kroon: 154 cm) wendt de blik naar rechts. Op de linkerhand draagt ze een valk, een herinnering aan de fatale jachtpartij; met de rechterhand schijnt ze iets vast gehouden te hebben⁷⁴. Het rechterbeen is iets gebogen en staat wat naar achter. De gravin draagt een onderkleed met mouwen dat tot op de voeten reikt; daarover een overkleed bestaande uit een nauw sluitend lijfje en een rok die met zware plooiën neervalt en onderaan afgeboord is met edelstenen. Op de linkerschoen is een kepevormige band. Het hermelijnen lijfje, met open zijkanten en een brede horizontale halsuitsnijding, is met twee bandjes over de schouders bevestigd; het is onderaan afgeboord met edelstenen, bovenaan met een parellijst. Om het middel hangt een gordel met een sieraad. De schoudermantel — met een voering van bont — is met twee grote sieraden vastgemaakt aan een met edelstenen versierde band onder de halsketting. Op het haar — waarvan vooraan iets zichtbaar is — draagt ze een hoofddoek die vooraan met een parellijst versierd en achteraan vastgeknoopt is, en tot op de rug neervalt; aan de oren is een driezijdig sierstuk met ruitvormig netwerk. Op het hoofd staat een kroon.

Tussen de vorstenbeelden staat, op een hoog voetstuk een vlakke pilaster bekroond met een bladkapiteel dat zelf een console draagt waarop een effen cartouche steunt met ernaast twee putti en erboven een gevleugeld engelpopje. Het vak met de twee beelden is begrensd door twee samengestelde pilasters met voetstukken versierd met een kandelabermotief, geknoopte draperieën-guirlanden en ramskoppen; de kapiteelen hebben acanthusbladeren en S-vormige krullen. Tegen elke pilaster zijn twee wapenschilden bevestigd. Kleine pilasters aan de binnenzijde dragen een kwart-rondboog; in de zwikken ligt een mannenfiguur met lauwerkrans in de hand. De linkerpilaster is blijkbaar tijdens de restauratie van 1847 verminkt geworden door de herstelling van het naastliggende raam; de schilden zijn nu wegens het versmallen van de

⁷⁴ In het verslag uit 1845 lezen we dat de linkerhand en de valk op de rechterhand verdwenen waren. De verslaggever heeft hier links en rechts gebruikt in heraldische zin, zoals te zien aan de plaats van de valk die hier logischer wijze op de omhoog gestoken linkerhand staat en aan de andere hand die nu verschillen vertoont in vergelijking met deze hand op het Parijse afgietsel.

pilaster schuin gericht i.p.v. vlak. Daardoor is op het voetstuk, van de linkse ramskop enkel een stukje van één hoorn overgebleven!

Het gebogen stuk tussen de linkerwand en de schouwboezem bevat als embleem het knoestige Sint-Andriesskruis, de Bourgondische vuurslag en de ramsvacht (afb. 83). Het kruis is het attribuut van de apostel Andreas, beschermheilige van het Bourgondische huis en patroon van de in 1430 door Filips de Goede gestichte Orde van het Gulden Vlies. Dit Gulden Vlies hangt normaliter aan de halsketting van de Orderidders (cfr. de drie vorstenbeelden).

Bovenaan tussen de stokken bevindt zich een cartouche met het devies van Maximiliaan HALT MAS ('houd maat'). Erboven een gevleugeld engelkopje. Onder de korfboog zijn twee zeemeerminnen opgesteld aan weerszijden van een symmetrisch uitgewerkt plantornament.

Boven de kroonlijst ligt een fries van rankwerk, symmetrisch geplaatst t.o.v. een cirkelmotief; twee ranken eindigen op een gehoornde mannenkop (of masker). De kroonlijst die de fries bovenaan aflijnt, wordt 'gesteund' door een zittende putto. Erboven zijn vier gebogen panelen met groteske kandelabers met saters en fantastische dieren; ertussen kandelabermotieven (afb. 41, 86); boven het dichtst bij de schouw geplaatste paneel zit een cassette met een rond ornament (cfr. de acht boven het middenstuk van de schouw). Als afsluiting van het gebeeldhouwd gedeelte is er een brede arabeske beginnend en eindigend op een monsterfiguur, en die naar de kinderbalken begrensd is door een kandelaber-ornament en een geprofileerde lijst.

Het rechtse zijgedeelte van de schouw is op dezelfde manier uitgewerkt als het linker-gedeelte. Hier echter is aan de rechter buitenpilaster niets gewijzigd zoals dit met de pilaster naast Maria van Bourgondië gebeurd is.

Het beeld van koning Ferdinand van Aragon (H. + kroon: 155,5 cm) is naar het middengedeelte gericht (afb. 88). Met zijn rechterhand houdt hij een balustervormige scepter vast; de linkerhand is naar achter gedraaid en houdt zijn mantel op. Het linkerbeen is iets naar voor geplaatst waardoor de hiel wat opgeheven wordt. Op zijn hoofd draagt de vorst een hermelijnen baret met een boord waarvan het achtergedeelte kan neergeslagen worden; op de baret staat een moeilijk zichtbare kroon. Op zijn borst hangt de ketting van de Orde van het Gulden Vlies waarvan Ferdinand in 1473 ridder werd.

Ook hier is de kledij nauw verwant met deze van Karel V. De maliënkolder is te zien aan de splitten van de korte kolder, onder de linkse koldermouw en aan de schaambuidel. Omheen de hals zijn er banden die op de zijkant gesloten zijn. De twee neerhangende dijstukken zijn getooid met rankwerk, engelkopjes en onversierde medaillons. De met rankwerk afgeboorde kolder heeft een opstaande halsboord, korte mouwen en een aangeplooid schoot met splitten op de zijkanten. Aan de gordel hangt de met Renaissance-motieven versierde schede waarin het zwaard met een greep met ruitvormig ornament. Van de twee elleboogplaten is enkel de linkerplaat met rankwerk getooid; de rechtse is niet zichtbaar en daarom onversierd gelaten. De beenbescherming — met een symmetrische rankwerkversiering — loopt uit op schoenen met brede punten en bovenaan ribmotieven. De mantel is afgeboord met parels en binnen met hermelijn gevoerd; hij wordt ter hoogte van de schouders sa-

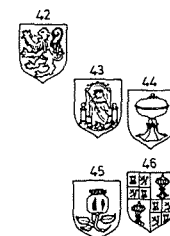
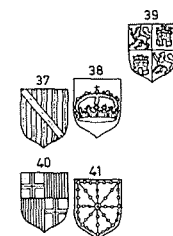
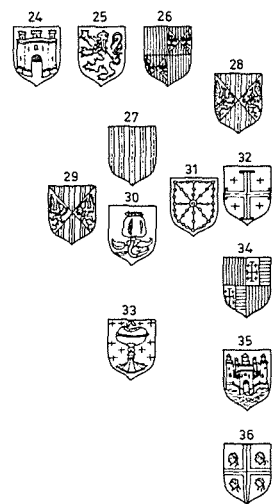
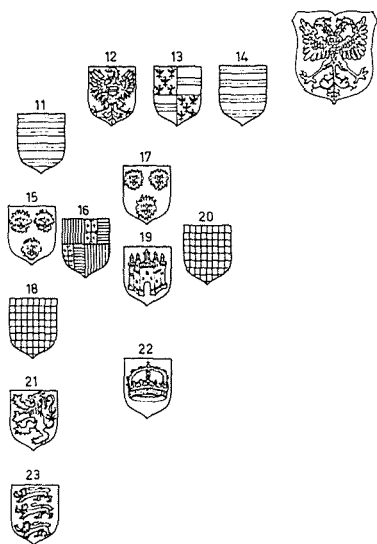
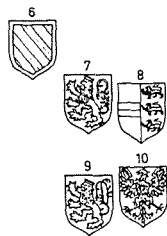
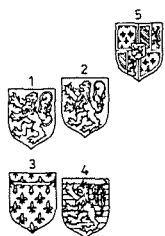
mengehouden door een lint waaraan ook het schouderstuk bevestigd is.

Evenals haar echtgenoot, kijkt Isabella van Castilië (H. + kroon: 152 cm) naar het centrale schouwgedeelte (afb. 89). Het beeld is aan de achterzijde vlak gehouden. In haar opgeheven rechterhand, die waarschijnlijk 19de-eeuws is, houdt ze een bloem; met de linkerhand houdt ze haar mantel op. De linkerhand is naar voor gericht. De mouwen van het onderkleed zijn voorzien van lange splitten die met linten samengehouden zijn. Aan de hand is de gefronste boord van een hemdsmouw zichtbaar. Het overkleed bestaat uit een lijfje van hermelijn — open op de zijkanten — en een rok die in rechte plooiën neervalt op de nogal puntige schoenen. Het nauwsluitend lijfje heeft een rechthoekige halsuitsnijding met een parellijst als sierband; onderaan is een met knoppen versierde boord van boogjes waaraan edelstenen hangen. Om het middel is een gordel van sieraden waaraan het kruisje hangt. De binnenzijde van de mantel is met hermelijn gevoerd en afgeboord met sieraden; bovenaan is de mantel met een eenvoudige koord samengehouden. Om de hals draagt de koningin een ketting bestaande uit ornamenten die o.i. telkens een bundeltje van vier pijlen vormen en verband houden met haar persoonlijk embleem: de pijlenbundel. Het haar — met middenscheiding — is achteraan naar omhoog opgetrokken, maar niet gans afgewerkt, zoals dit overigens ook met de kroon het geval is.

Op het gebogen stuk is het embleem van *los Reyes Católicos*, de Spaanse Katholieke Koningen Ferdinand van Aragon en Isabella van Castilië afgebeeld: de bundel pijlen en het juk met de koorden (afb. 90). De pijlen (Flechas, met de F van Fernando) zijn het symbool van Isabella (Ysabel), het juk (Yugo, met de Y van de koningin) het symbool van Ferdinand. Naast deze oorspronkelijke betekenis, kregen deze symbolen later ook andere uitleg mee: het juk zou verband houden met de sterkte van het huwelijk, of met de vruchtbaarheid van Castilië of met de onderwerping van de Moren (in 1492 bezegeld met de inname van Granada door de Spaanse vorsten); de pijlen zouden verwijzen naar de eenheid van Spanje. In de zwikken boven de vorstenbeelden bevindt zich een gevleugelde vrouwenfiguur met lauwerkrans in één hand.

Van de wapenschilden van de Nederlands-Habsburgse en Spaanse erflanden die de schouw versieren, volgt hier een beschrijving, genummerd volgens fig. 20. Alhoewel de wapens onbeschilderd zijn, worden in de heraldische beschrijving ook de kleuren opgegeven.

1. VLAANDEREN: in goud een leeuw van sabel, geklauwd en getongd van keel.
2. BRABANT: in sabel een leeuw van goud, geklauwd en getongd van keel.
3. ARTESIE: in lazuur, bezaaid met lelies van goud, een barensteel met drie hangers van keel, elke hanger beladen met drie burchten van goud.
4. LUXEMBURG: gedwarsbalkt van tien stukken van zilver en van lazuur met een dubbelstaartige leeuw van keel, gekroond van goud, over alles heen.
5. NIEUW BOURGONDIE (= wapen van FILIPS DE GOEDE en KAREL DE STOUTE): gevierendeel 1. en 4. in lazuur drie lelies van goud met een blokzoom van zilver en van keel; 2. gedeeld a. geschuinbalkt van zes stukken van goud en van lazuur met een zoom van keel, b. in sabel een leeuw van goud, geklauwd en getongd van keel; 3. gedeeld a. geschuinbalkt van vier stukken van goud en van lazuur met een zoom van keel, b. in zilver een [dubbelstaartige] leeuw van keel, gekroond, ge-

20. De wapenschilden op de Keizer Karel-schouw.

- 1 Vlaanderen
- 2 Brabant
- 3 Artesië
- 4 Luxemburg
- 5 Nieuw Bourgondië
- 6 Oud Bourgondië
- 7 Habsburg
- 8 Karinthië
- 9 Bohemen of Limburg
- 10 Tirol

- 11 Hongarije
- 12 Germania (Rooms Koning)
- 13 Oud en Nieuw Oostenrijk
- 14 Hongarije
- 15 Dalmatië
- 16 Napels
- 17 Dalmatië
- 18 Kroatië
- 19 Valencia
- 20 Kroatië
- 21 Stiermarken
- 22 Toledo

- 23 Zwaben
- 24 Castilië
- 25 Leon
- 26 Aragon-Sicilië
- 27 Aragon
- 28 Sicilië
- 29 Sicilië
- 30 Granada
- 31 Navarra
- 32 Jeruzalem
- 33 Galicië
- 34 Napels

- 35 Valencia
- 36 Sardinië
- 37 Mallorca
- 38 Toledo
- 39 Castilië-Leon
- 40 Barcelona
- 41 Navarra
- 42 Leon
- 43 Sevilla
- 44 Galicië
- 45 Granada
- 46 Castilië-Leon-Galicië

- klauwd en getongd van goud; hartschild: in goud een leeuw van sabel, geklauwd en getongd van keel.
6. OUD BOURGONDIE: geschuinbalkt van zes stukken van goud en van lazuur met een zoom van keel.
  7. HABSBURG: in goud een leeuw van keel, gekroond, geklauwd en getongd van lazuur.
  8. KARINTHIE: gedeeld 1. in keel een dwarsbalk van zilver, 2. in goud drie boven elkaar geplaatste gaande leeuwen van sabel, getongd van keel.
  9. BOHEMEN: in keel een dubbelstaartige leeuw van zilver, gekroond van goud (of LIMBURG: in zilver een dubbelstaartige leeuw van keel, gekroond, geklauwd en getongd van goud).
  10. TIROL: in zilver een adelaar van keel.
  11. HONGARIJE: gedwarsbalkt van acht stukken van zilver en van keel.
  12. GERMANIA (ROOMS KONING): in goud een adelaar van keel met op de borst een schildje van keel met een dwarsbalk van zilver (Oostenrijk).
  13. OUD en NIEUW OOSTENRIJK: gevierendeeld 1. en 4. in lazuur vijf adelaartjes van goud, geplaatst 2, 1 en 2; 2. en 3. in keel een dwarsbalk van zilver.
  14. HONGARIJE: zie 11.
  15. DALMATIE: in lazuur drie leeuwegezichten van goud.
  16. NAPELS: gevierendeeld 1. en 4. in goud vier palen van keel; 2. en 3. gedeeld a. in zilver een Jeruzalems kruis van goud, b. gedwarsbalkt van acht stukken van zilver en van goud.
  17. DALMATIE: zie 15.
  18. KROATIE: geschaakt van acht rijen van keel en van zilver.
  19. VALENCIA: in lazuur een ommuurde stad van zilver (zie 35, maar in 19 ontbreekt de zee).
  20. KROATIE: zie 18.
  21. STIERMARKEN: in sinopel een panter van zilver, geklauwd, getongd en gehoord van keel.
  22. TOLEDO: in lazuur een keizerskroon van goud.
  23. ZWABEN: in goud drie boven elkaar geplaatste gaande leeuwen van sabel, geklauwd en getongd van keel.
  24. CASTILIE: in keel een kasteel met drie torentjes van goud, geopend van lazuur.
  25. LEON: in zilver een leeuw van purper, gekroond van goud en getongd van keel.
  26. ARAGON-SICILIE: gevierendeeld 1. en 4. Aragon, 2. en 3. Sicilië.
  27. ARAGON: in goud vier palen van keel.
  28. SICILIE: schuingevierendeeld 1. en 4. in goud vier palen van keel; 2. en 3. in zilver een adelaar van sabel.
  29. SICILIE: zie 28.
  30. GRANADA: in zilver een granaatappel van sinopel, geopend van keel.
  31. NAVARRA: in keel een ketting van goud, zoomsgewijze en achtspakig geplaatst.
  32. JERUZALEM: in zilver een Jeruzalems kruis van goud.
  33. GALICIE: in lazuur, bezaaid met herkruiste kruisjes van goud, een beker van hetzelfde.
  34. NAPELS: zie 16.

35. VALENCIA: in lazuur een ommuurde stad van zilver, komend uit een zee.
36. SARDINIE: in zilver een kruis van keel, vergezeld van vier morenkoppen met hoofdwrang van keel.
37. MALLORCA: in goud vier palen van keel met een schuinbalk van lazuur over alles heen.
38. TOLEDO: zie 22.
39. CASTILIE - LEON: gevierendeeld 1. en 4. in zilver een leeuw van purper, gekroond van goud en getongd van keel; 2. en 3. in keel een kasteel met drie torentjes van goud, geopend van lazuur.
40. BARCELONA: gevierendeeld 1. en 4. in zilver een kruis van keel; 2. en 3. in goud vier palen van keel.
41. NAVARRA: zie 31.
42. LEON: zie 25.
43. SEVILLA: in lazuur een koning van goud, zittend op een troon van hetzelfde.
44. GALICIE: zie 33, maar in 44. ontbreken de herkruiste kruisjes.
45. GRANADA: zie 30.
46. CASTILIE - LEON - GALICIE: gevierendeeld 1. en 4. Castilië - Leon; 2. en 3. Galicië.

In de eigenlijke stookplaats van de schouw dienen nog twee voorwerpen vermeld te worden: de haardplaat en het vuurwagentje.

De achterwand van de stookplaats is bekleed met haardstenen (1847); tegen de wand staat een haardplaat (H. 116,5 cm, B. 148 cm) gedateerd 1565 (afb. 142). Deze ijzeren plaat werd echter eerst in 1847 te Brussel gegoten, naar de toen nog bestaande plaat die in de loop van drie eeuwen natuurlijk veel van het haardvuur geleden had. Uit de rekeningen is bekend dat P. Pourbus in 1565 tekeningen heeft gemaakt voor haardplaten in het Brugse Vrije en dat twee platen — met het wapen van het Vrije — werden aangekocht⁷⁵. Er werd altijd aangenomen dat de bestaande plaat één van beide platen is. Het valt echter reeds bij een eerste aanblik op hoe nieuw de plaat nog is: er is geen sleet noch beschadiging door het vuur of door de houtblokken. Een

⁷⁵ Meestre Pieter Pourbus scildere die bij laste vanden burchmeesters ghemaect heeft zekere patroonen omme ijseren platen daernaer te doen makene dienende inde cafoenen van scepenen camere; voor twitten, scaven ende schilderen van twee wijsers vander oorloge ende daer den ouden wisere inde voorseijde scepenen camere plach te stane, gheschildert ende ghemaect thebbene eenen wildeman ende eene wildevrâuwe metten wapene vanden Lande, bij ordonnantie 36 lb.

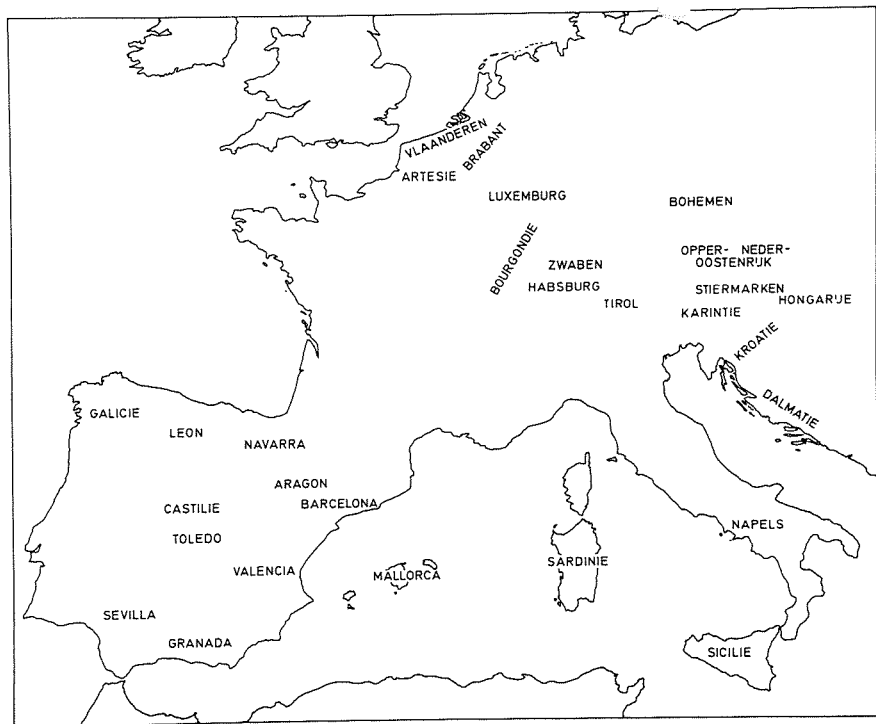
Willem Michiels naghelmakere voor de leveringhe van twee groote ijseren schilden met de wapene vanden Lande vanden Vrijen dienende omme te stellen int cafoen van scepenen camere van berechten van partijen ende inde camere int nieuwe Landshuus, tsamenvoeghende veerthien hondert achtene ponden Luuox ghewichte ten prijse van 13 s. grooten elc hondert. Comt bij ordonnantie neghen ponden vier scellinghen drie penninghen grooten. Valent 110 lb. 11 s.

Den zelven voor de schiphuere metgaders uut ende inne doen vanden voornoomden twee ijseren scilden, bij ordonnantie 10 lb.

Den zelven noch ter cause van zekere vacatien bij hem ghedaen int doen maken vanden zelven ijseren platen ofte schilden, bij ordonnantie 7 lb.'

Brugge, Rijksarchief, Brugse Vrije, reg. 305 (rek. 1565-1566), f° 149-149 v.

De opgave van het gewicht van de plaat, 1418 'ponden Luuox ghewichte' toont aan dat de platen in Luik gegoten werden.

21. Kaart met aanduiding van de vorstendommen en steden waarvan de wapenschilden op de Keizer Karel-schouw aangebracht zijn.

vergelijking met de hardplaat uit 1665 van de Wezenkamer, is in dat verband leerrijk. Daarenboven toont een vergelijking met de prent bij J.B. Rudd of met de afbeelding van het in 1839 gemaakte afgietsel van de oorspronkelijke verweerde plaat aan dat er verschillen bestaan tussen de oude en de nieuwe hardplaat. Het meest opvallende betreft wel de plaats van de hoofden tegenover de bovenrand (afb. 39, 45). De figuren van de wildeman en de wildevrouw die het schild van het Brugse Vrije omringen, kunnen teruggaan op de figuren van Adam en Eva die door prenten zeer verspreid waren (vgl. bijv. de wildevrouw en Eva op Dürers beroemde plaat uit 1504).

Op de grondplaat van de schouw staat een 56 cm hoge ijzeren vuurwagen bestaande uit een bak op een hoog onderstel met vier wieltes; in de bak (43 × 41 cm) werd houtskool gebrand. Het wagentje draagt tweemaal het wapen van het Brugse Vrije en tweemaal het jaartal 1571. Op elke zijde staat, op een plaatje in het midden tussen de voluten die de hoekspijlen verbinden, een letter van het woord VRIE (Vrije). Deze hoge vuurwagen zal voor het Magistraat van het Vrije voor welkome bijverwarming gezorgd hebben (afb. 143)⁷⁶.

⁷⁶ F. Van Molle, *Notities bij de oude vuurwagen*, blz. 537-538.

DE KEIZER KAREL-SCHOUW IN HAAR TIJDSKADER

De Keizer Karel-schouw is een Renaissance-kunstwerk waarin het heraldisch-genealogische een belangrijke rol speelt. Dat zien we in die tijd ook in andere kunstwerken die in nauw verband staan met het vorstenhuis. Enkele voorbeelden mogen dit verduidelijken en de schouw in die tijdsgesitueren.

Van de kinderen van Aartshertog Maximiliaan en Maria van Bourgondië, nl. Filips de Schone (° 1478) en Margareta (° 1480) bestaat een tweelুক uit ca. 1493-1495 (Londen, National Gallery) waarop de wapens van onderscheidelijk 17 Nederlands-Bourgondische en 17 Oostenrijks-Habsburgse erflanden zijn afgebeeld⁷⁷ (afb. 144).

De zg. Bourgondische kapel in de Lange Nieuwstraat te Antwerpen (ca. 1496) is op de wanden en gewelven met talrijke wapenschilden versierd⁷⁸. Op de linkse langswand zijn o.m. het wapen van Karel de Stoute, zijn devies 'Je lay empris', het devies van zijn 2de echtgenote Margareta van York 'Bien en a viegne' en 18 wapens van de Nederlands-Bourgondische erflanden voorgesteld. Op de rechterwand zijn o.m. het wapen van Rooms koning, het devies van Maximiliaan 'Halt masz in alle dinghen' en 18 wapens van de Oostenrijks-Habsburgse landen geschilderd (afb. 145).

Te Brugge zelf is er een beroemd kunstwerk waar genealogie en heraldiek een voornaam bestanddeel uitmaken, nl. het grafmonument van Maria van Bourgondië in de O.-L.-Vrouwekerk, begonnen tijdens de laatste jaren van de 15de eeuw en voltooid in 1502⁷⁹. De twee langszijden zijn versierd met een decoratief vertakte stamboom waarvan de takken behangen zijn met door engelen vastgehouden wapenschilden van de voorouders van de gravin (in totaal 62 wapens). Tegen de dekplaat bevinden zich 18 wapens van de erflanden van de vorstin (afb. 146).

In 1517-1518 schilderde Jan van Battel voor het Mechelse stadhuis het 'Drieluk van Karel V' (afb. 147), nu in het Busleydenhof te Mechelen⁸⁰. In het middenluk is Karel gezeten op een troon; cirkelvormig zijn om hem 17 wapens van zijn Spaanse bezittingen uitgebeeld. Er omheen staan in de hoeken de wapens van de vaderlijke en moederlijke grootouders, Bourgondische Sint-Andrieskruisen met de vuurslag, evenals de pijlenbundels en jukken van het Spaanse koningshuis. Op de zijluiken ziet men links, 21 wapens van Oostenrijks-Habsburgse erflanden en rechts evenveel wapens van Nederlands-Bourgondische landen. Deze wapens zijn gerangschikt op rijen van drie, zoals dit ook het geval is op de iets oudere 'Ehrenpforte' van keizer Maximiliaan. Het middengedeelte van het schilderij van Jan van Battel is zeer verwant met zegels van Karel V waar de zittende keizer eveneens vergezeld is van cirkelvormig opgestelde wapens (cfr. Vredius, *Sigilla Comitum Flandriae*, 1639, blz. 169, 170).

Grote, in het oog springende kunstwerken als glasramen, hebben de vorsten dikwijls gebruikt om hun dynastie te verheerlijken of om belangrijke gebeurtenissen te ver-

⁷⁷ M. Davies, *The National Gallery... I*, blz. 10-15.

⁷⁸ E. Léonard, *De kapel van Bourgondië...*, blz. 23-26.

⁷⁹ J. Gailliard, *Inscriptions funéraires... I, 2* [Notre Dame], blz. 23-25; V. Vermeersch, *Grafmonumenten te Brugge*, II, blz. 367-389.

eeuwigen. Vergezeld van een reeks wapenschilden komen ze o.m. voor op de telkens vijf koninklijke glasramen in de koren van de Sint-Waltrudiskerk te Bergen (ca. 1511 door Maximiliaan geschonken), van de Sint-Gommaruskkerk te Lier (drie in 1516-1519 door Maximiliaan gegeven) en van de Sint-Goedelekatedraal te Brussel (ca. 1520 gift van de koninklijke familie die nadien in de 16de-17de eeuw nog tien monumentale glasramen schonk)⁸¹. Alhoewel de vorsten hier voorgesteld zijn in een religieuze context, ontbreekt de heraldiek in de ramen niet (afb. 148).

Een ware stamboom van het vorstenhuis was het nu niet meer bestaande glasraam van Karel V (besteld door Maximiliaan, Karel V en de stad Mechelen) dat Jan van Roome ontwierp voor de Sint-Romboutskatedraal te Mechelen en dat tussen 1516 en 1521 uitgevoerd werd (tekening in het Aartsbisdom te Mechelen)⁸². In het midden waren Filips de Schone en Johanna de Waanzinnige afgebeeld; links Maximiliaan van Oostenrijk en Maria van Bourgondië en rechts Ferdinand van Aragon en Isabella van Castilië. In het benedengedeelte waren de zes kinderen van Filips en Johanna voorgesteld. Daarnaast kwamen nog talrijke andere vorstelijke personen voor. De wapens van de erflanden en de persoonlijke wapens van de afgebeelde vorsten waren overal op de rijke Renaissance-architectuur aangebracht (afb. 149, 150).

Even groots van opvatting is de grote, ca. 350 cm hoge en 300 cm brede houtsnede (192 blokken), de Erepoort van Maximiliaan, die o.l.v. A. Dürer gemaakt werd⁸³. De 'Ehrenpforte' draagt 1515 als datum; waarschijnlijk was toen de tekening klaar, maar de eerste afdrukken (proefdrukken) zijn maar in 1517 van de pers gekomen. Enerzijds herinnert de Erepoort aan de antieke triomfbogen, anderzijds is er centraal de stamboom van keizer Maximiliaan. In de bovenhelft van het middengedeelte troont Maximiliaan omringd door zijn eerste echtgenote Maria van Bourgondië en door Johanna van Castilië, echtgenote van zijn zoon Filips (afb. 151); Maximiliaans 2de vrouw Bianca Maria Sforza, die hem geen kinderen schonk, werd niet opgenomen. Onder de keizer staat Filips als koning van Spanje, schuin links zijn zuster Margareta van Oostenrijk, en naast hem zijn zes kinderen. Links van die genealogie, zijn op 19 rijen van telkens drie schilden de wapens van de Oostenrijks-Habsburgse erflanden afgebeeld, rechts op 17 rijen van telkens drie schilden de Spaans-Nederlands-Bourgondische landen, in totaal 108 wapens. De 'Ehrenpforte' werd a.h.w. voltooid door de 'Triumphzug', een uit 147 houtsneden bestaande fries van meer dan 57 m lang, waarvan Maximiliaan in 1512 het programma gedicteerd had, en waarvoor in 1516 de eerste reeks houtsneden door H. Burgkmair gesneden werden. In deze fries komen o.m. de voorzaten van de keizer voor, maar ook een speciale wagen met het huwelijk van Maximiliaan en Maria van Bourgondië en een andere wagen met het huwelijk van zijn zoon Filips en Johanna de Waanzinnige. Daarnaast zijn er nog 87 ruiters met de wapens van de Oostenrijkse en Bourgondische erflanden.

Maximiliaan (1459-1519), enige zoon van Keizer Frederik III, humanist en schrijver, had een grote belangstelling voor de geschiedenis, inzonderheid voor die van konink-

lijke dynastieën. Ook zijn belangstelling voor de kunst ging in die richting en stond in functie van de verheerlijking van zijn persoon en van zijn huis. Hij hechtte veel belang aan de herinnering aan vorsten, die men in eer zal houden. Hij heeft dit duidelijk verwoord in zijn door H. Burgkmair e.a. geïllustreerde autobiografie *Der Weisskunig*⁸⁴. Door geldgebrek en vele oorlogen heeft hij, buiten zijn monumentaal grafmonument in de Hofkirche te Innsbruck⁸⁵ niet de gelegenheid gehad grote monumenten op te richten. De Erepoort en de Triumphzug, evenals zijn boeken, hebben dit tekort a.h.w. opgevangen en vormen evenzeer een 'Gedächtnis'.

De schouw van het Brugse Vrije past eveneens in die reeks monumenten die opgericht werden ter verheerlijking van de dynastie. Ook hier wordt aan Maximiliaan — de grootvader van de regerende vorst — die aan de basis lag van de spectaculaire machtsuitbreiding van het Habsburgse huis, alle eer bewezen⁸⁶.

Het is merkwaardig hoe men in enkele jaren tijd gekomen is van een eenvoudige gotische schouw (1523), waarvan het gelijkaardige exemplaar in de Vertrekkamer nog aanwezig is, tot een echt decoratief schouwmonument dat ver uitstijgt boven de andere rijkelijk versierde schouwen uit die tijd. Enkele laatgotische schouwen waarin geleidelijk Renaissance-motieven opgenomen werden, mogen hier ter vergelijking aangehaald worden.

In het Markiezenhof te Bergen op Zoom bevindt zich de majestueuze blauwstenen Kristoffelschouw, die in 1521 van uit Mechelen per schip aangevoerd werd⁸⁷. Er zijn geen namen van ontwerper en beeldhouwer(s) bekend, maar wel was Rombout Keldermans betrokken bij de levering van de schouw en bij het maken van het gewelfje bovenaan. De schouw, waar op de boezem de grote Kristoffelfiguur en heraldisch opgestelde leeuwen de blikvangers zijn, is laatgotisch van stijl, ook in de profilering (afb. 152). Toch zijn tussen de gotische versiering enkele kleine Renaissance-elementen binnen geslopen: putti, ramskoppen, hoornen van overvloed, fantastische wezens.

In het stadhuis te Kortrijk staan twee schouwen van ca. 1525 (afb. 153-156), uitgewerkt in een hybridische stijl⁸⁸. In de Schepenzaal dragen de eenvoudige natuurstenen zijwangen de rookkap, die onderaan versierd is met gordijnbogen (met grote hogels en kruisbloemen) waarin o.m. de wapenschilden van de vier Leden van Vlaan-

⁸⁴ 'Wie ain sonder kuniglich eerlich gemuet hat dieser jung weiss kunig gehabt ! er hat alle kunig ubertroffen; dann wo findt man von andern kunigen geschriben, die also die kuniglichen und furstlichen geschlecht mit irer gepurt und gueten taten mit schriftlicher gedächtnus erhebt, als diser jung weiss kunig gethan hat ? Er ist ain anweiser aller kunftigen kunigen und fursten, das sy die kuniglich und furstlich gedächtnus underhalten und meren, und disen weisen kunig in sonderhait in kunftiger gedächtnus eren sullen... Wer ime in seinem leben kain gedächtnus macht, der hat nach seinem tod kain gedächtnus und desselben menschen wird mit dem glockendon vergessen...' (ed. A. Schultz, 66).

⁸⁵ Die Kunstdenkmäler der Stadt Innsbruck. Die Hofbauten (*Österreichische Kunsttopographie*, 47. Wenen, 1986).

⁸⁶ Zie o.a. *Catalogus Maximilian I.* Innsbruck, 1969.

⁸⁷ W. van Ham, *Het Markiezenhof...*, blz. 64-70; K. Booi, *De Christoffelschouw...*, blz. 61-81.

⁸⁸ H. Sap, B. Dewilde en P. Debrabandere, *Het monumentale Kortrijkse stadhuis; P. Debrabandere, Geschiedenis van de beeldhouwkunst...*, blz. 48-76.

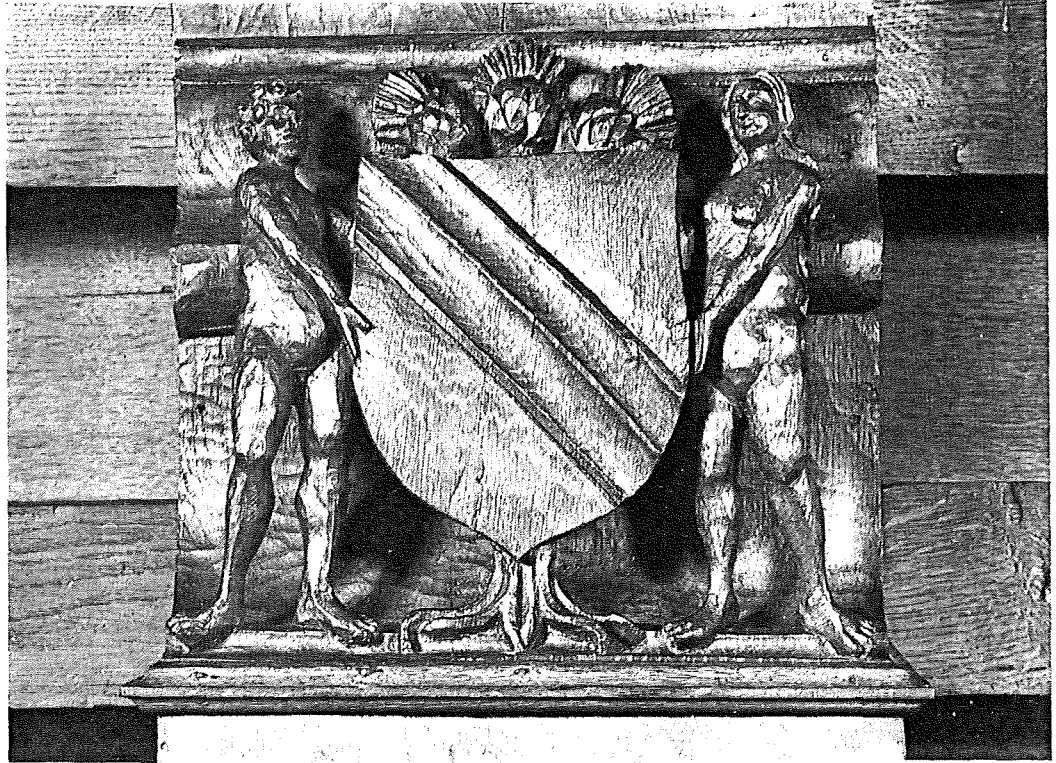
Met de Kortrijkse schouwen zijn verwant laatgotische koordoksalen als Walcourt (1531-1535), Lier (1535-1538) en Diksmuide (1536-1542); ze staan ongeveer even ver af van het Renaissance-doksaal uit S. Waltrudis te Bergen (1535-1548) als de Kortrijkse schouwen van de schouw van het Brugse Vrije. Cfr. J. Steppe, *Het Koordoksaal...*

⁸⁰ *Catalogus Aspecten van de laatgotiek in Brabant*, Leuven, 1971, blz. 260-263 (nota G. Delmarcel).

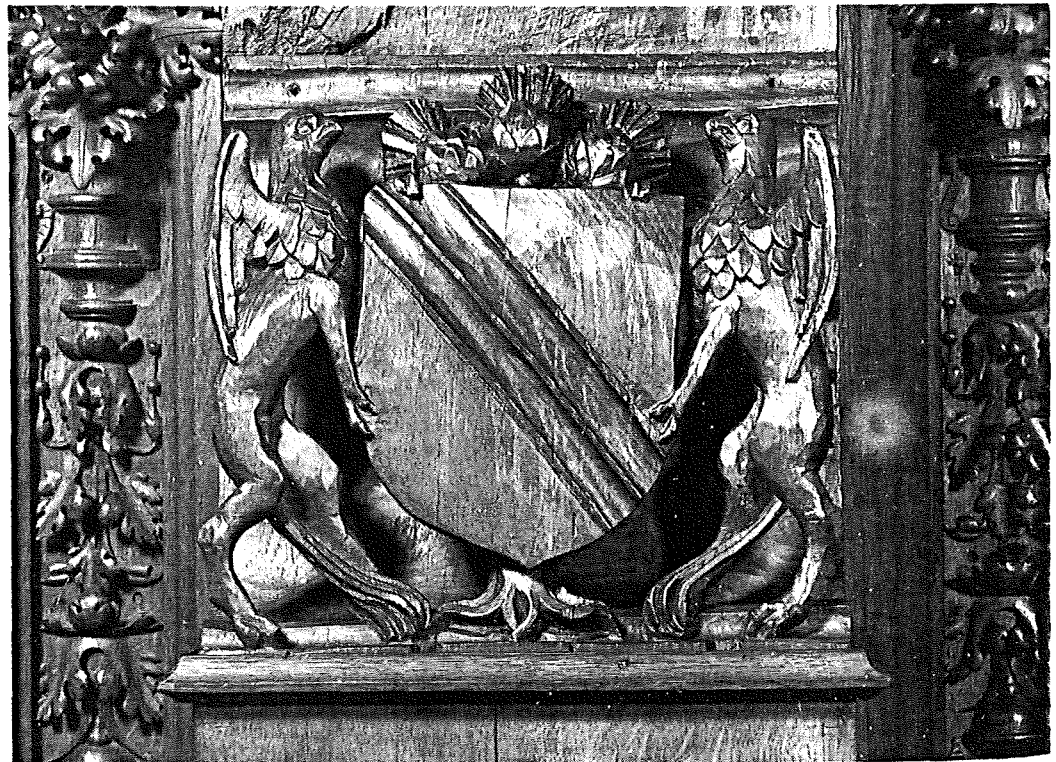
⁸¹ J. Helbig, *Verrières héraldiques...*, en de delen in het *Corpus Vitrearum* waarin de 16de-eeuwse glasramen in Brabant, Antwerpen en Henegouwen behandeld zijn.

⁸² E. Dhanens, *Jan van Roome...*, blz. 78-85.

⁸³ E. Chmelarz, *Die Ehrenpforte...*

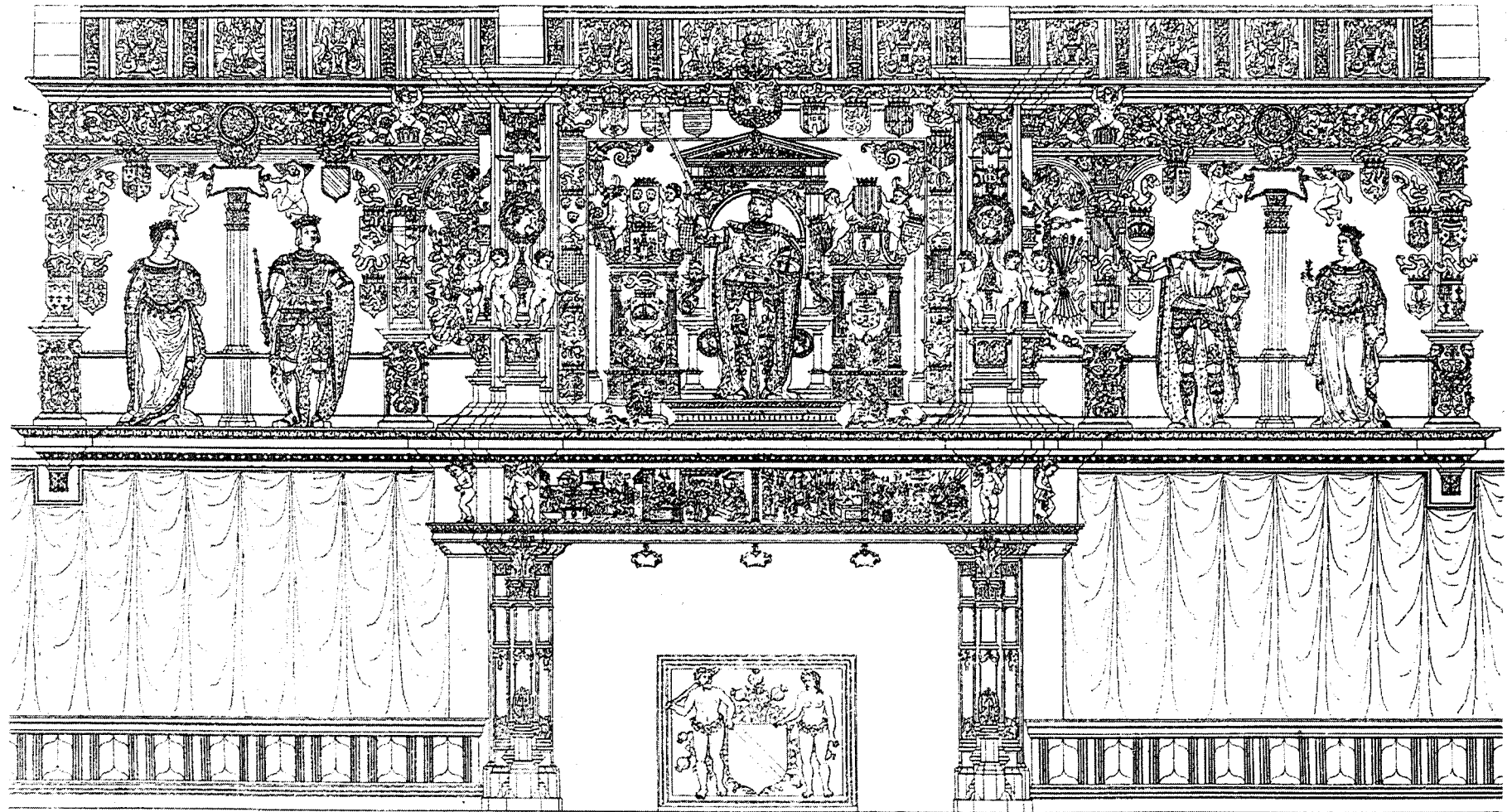

26. Balksleutel in de Schepenkamer, voorstellend het wapen van het Brugse Vrije, met distels als helmteken, vastgehouden door een wildeman en -vrouw; Rogier de Smit, 1523. 1985

27. Balksleutel in de Schepenkamer, voorstellend het wapen van het Brugse Vrije, met distels als helmteken, vastgehouden door twee griffoenen; Rogier de Smit, 1523. 1985

SCHOORSTEEN IN EENE DER ZALEN VAN HET PALAIS VAN JUSTITIE.

CHIMINÉE DANS UNE DES SALLES DU PALAIS DE JUSTICE.

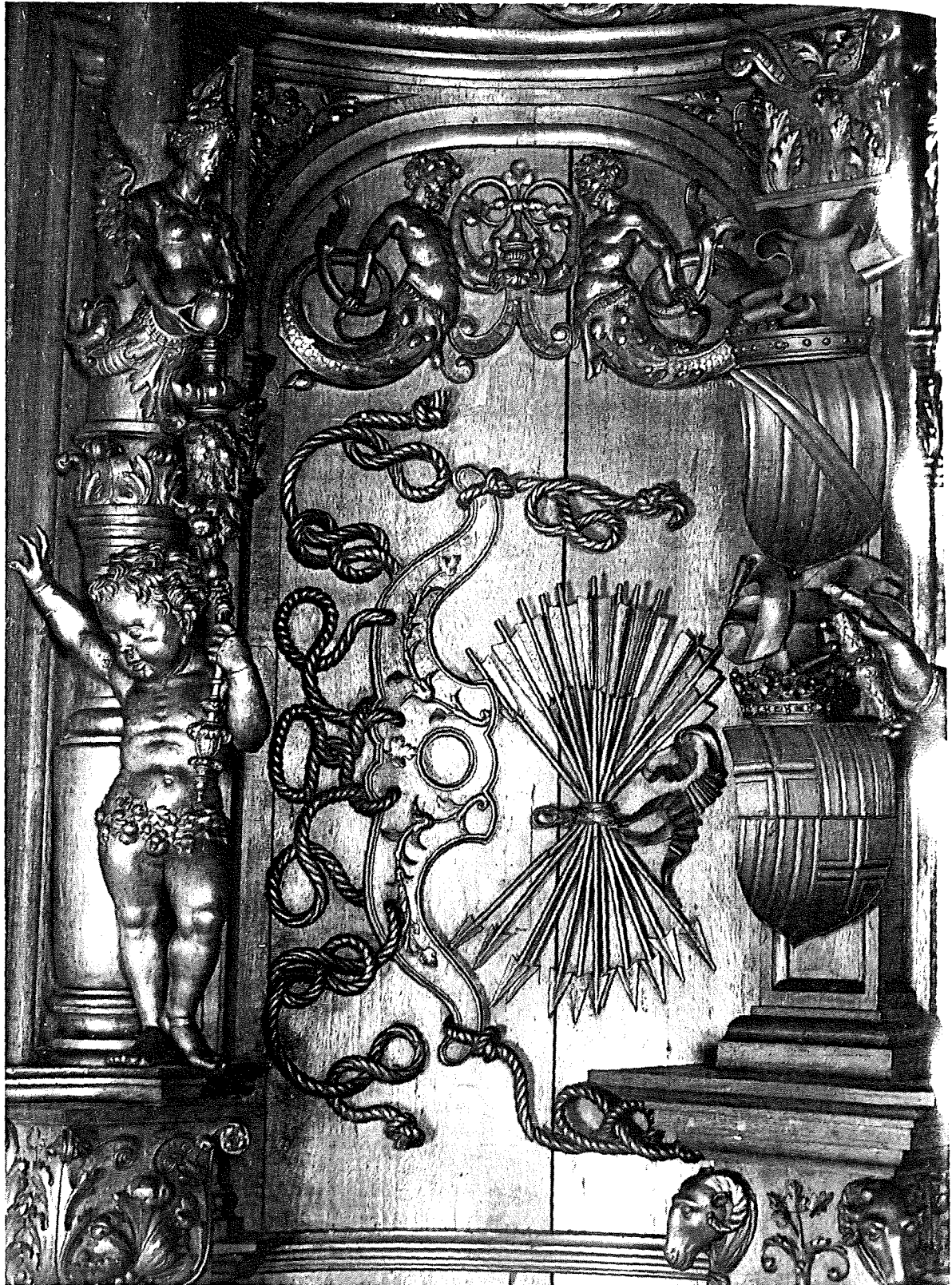
40. Vooraanzicht. Op de schouw komt het jaartal 1529 voor, maar op de hardplaat staat geen datum.

1946

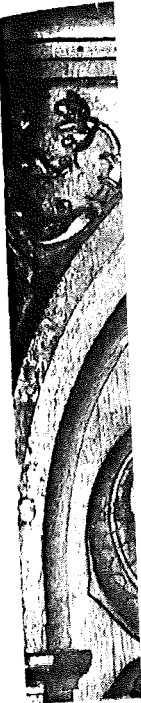
83. Sint-Andrieskruis, vuurslag en ramsvacht; devies HALT MAS.

1946

90. Het embleem van *los Reyes Católicos*: de pijlenbundel en het juk.

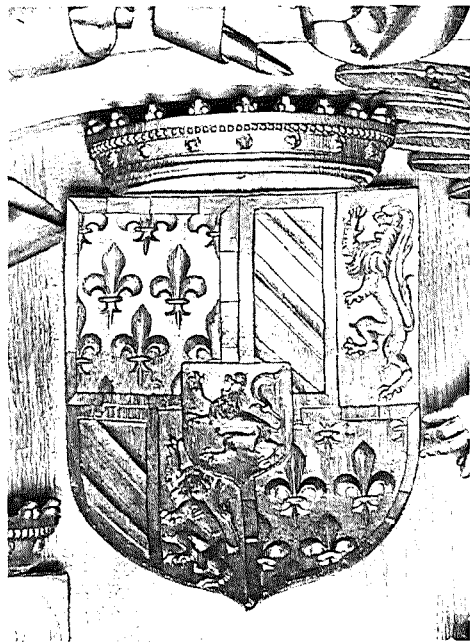
1985

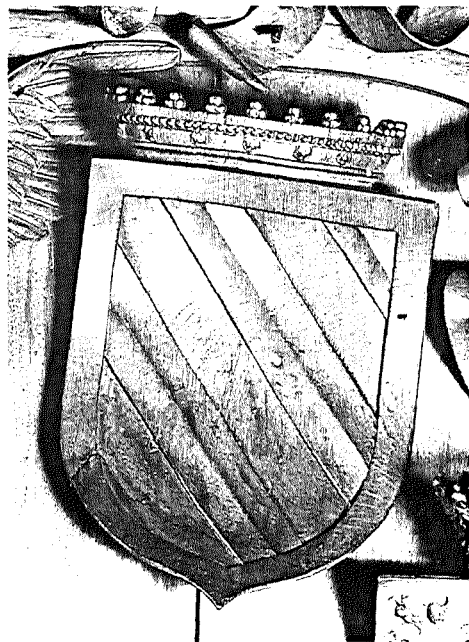
91. Zeem

92

100. Nieuw Bourgondië

101. Oud Bourgondië

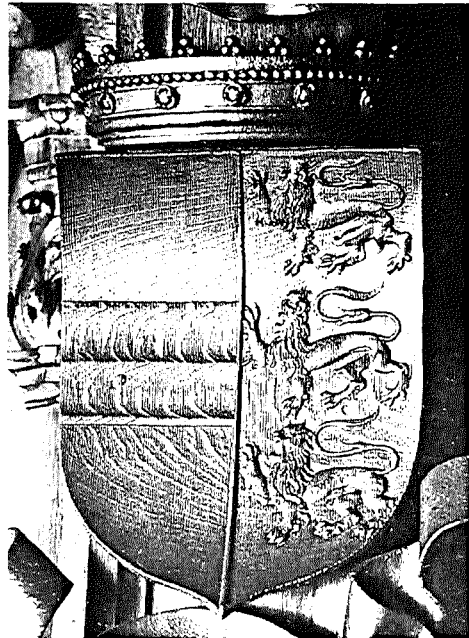
104. Bohemen of Limburg

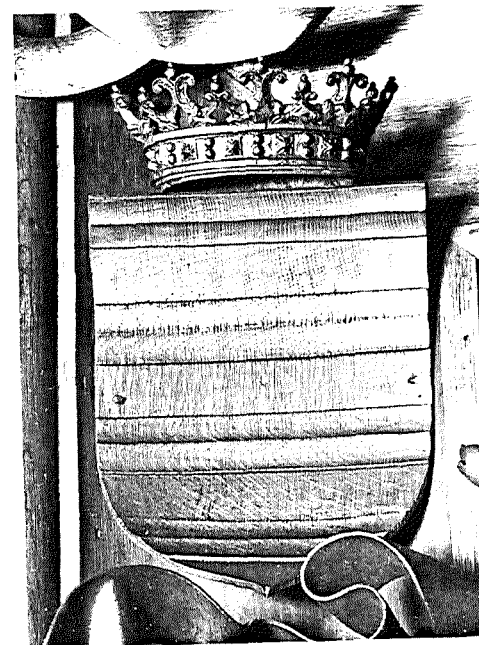
105. Tirol

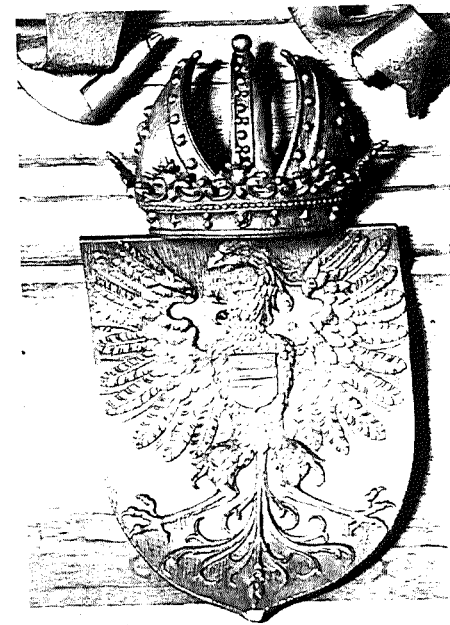
102. Habsburg

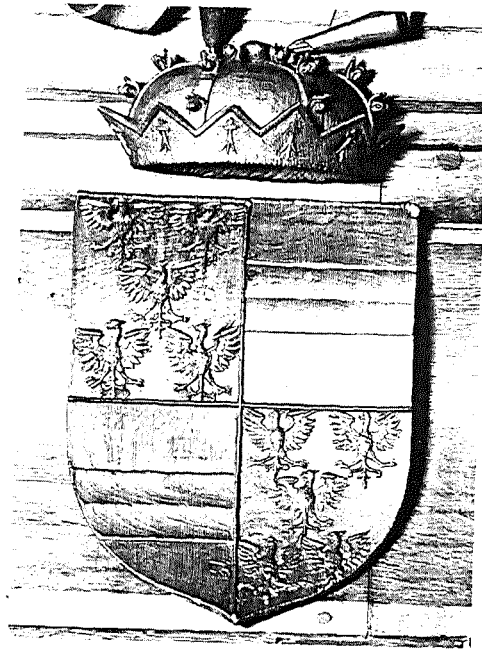
103. Karinthe

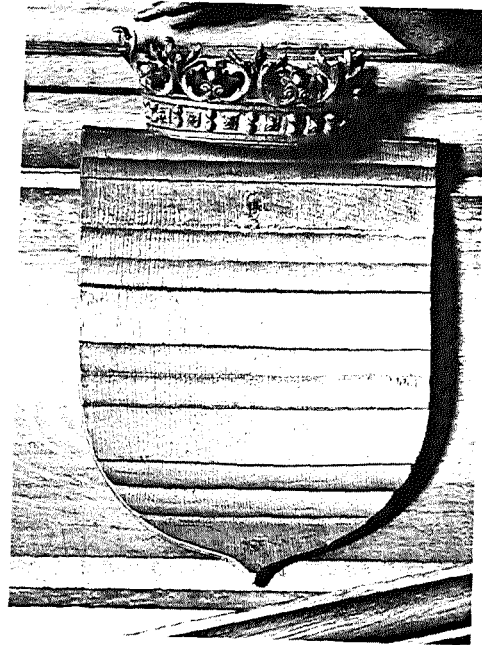
106. Hongarije

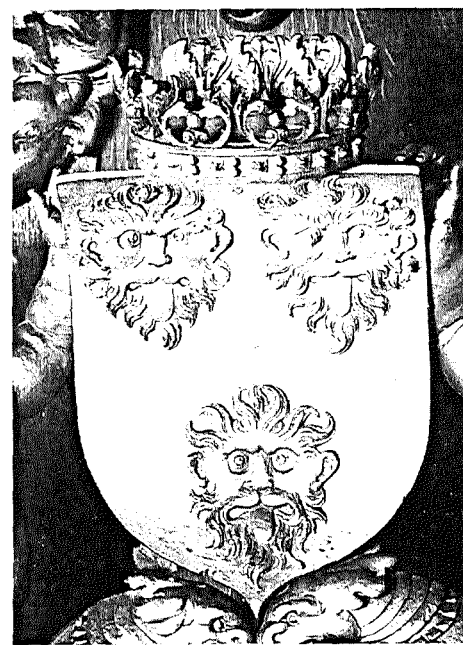
107. Germania (Rooms Koning)

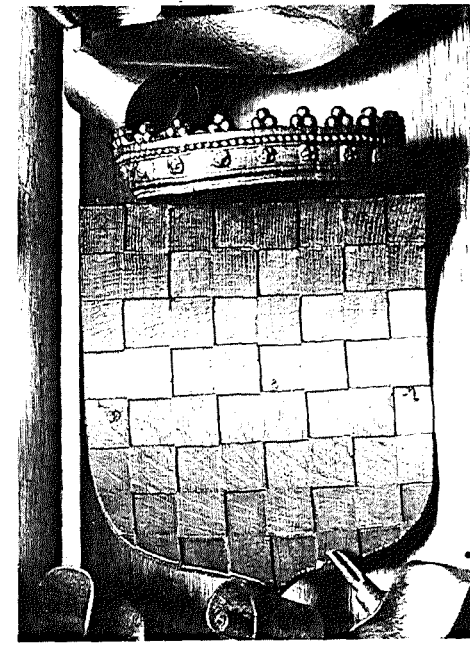
108. Oud en Nieuw Oostenrijk

109. Hongarije

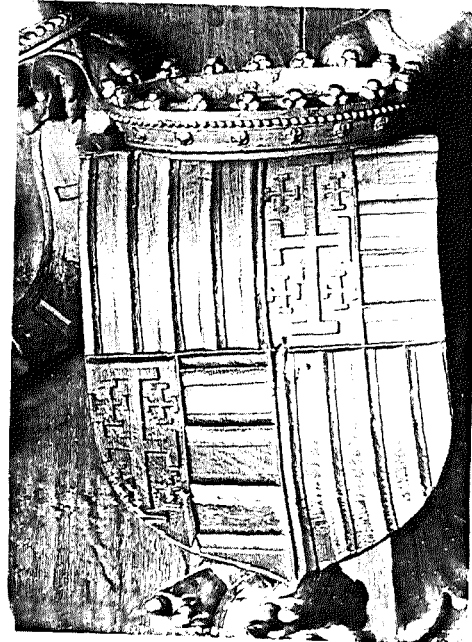
112. Dalmatië

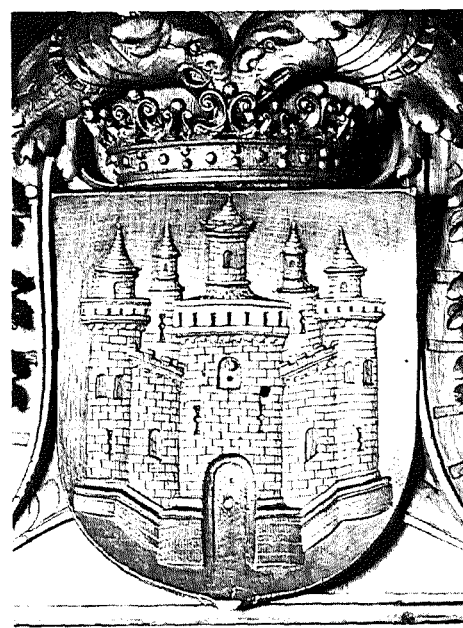
113. Kroatië

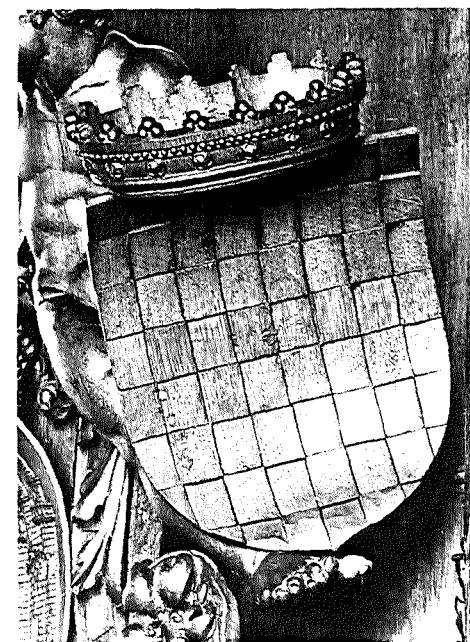
110. Dalmatie

111. Napels

114. Valencia

115. Kroatie

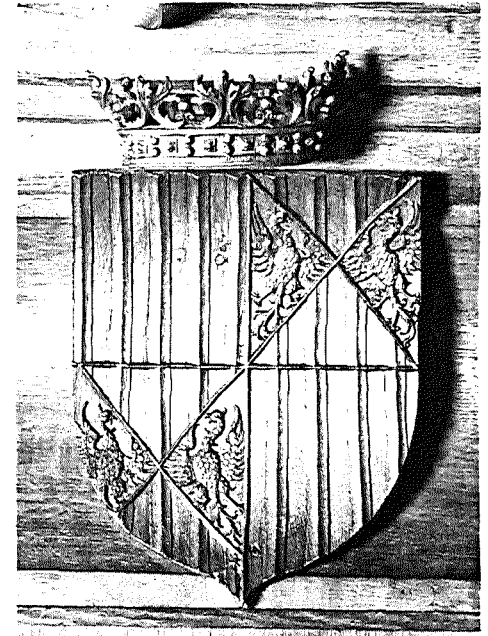
116. Stiermarken

117. Toledo

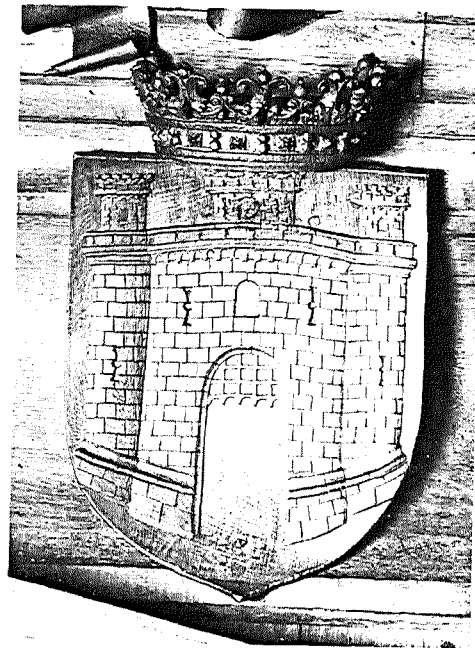
120. Leon

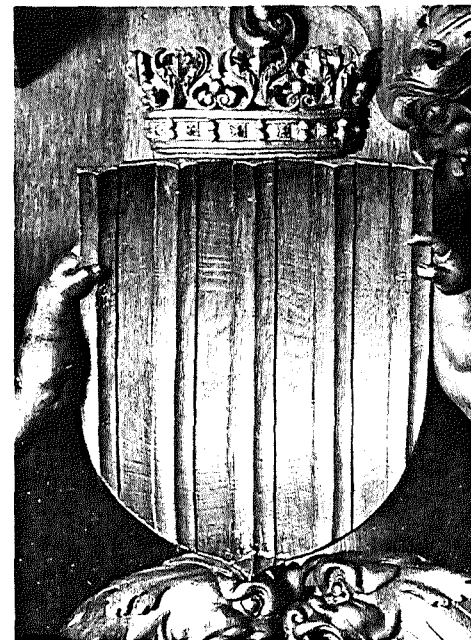
121. Aragon-Sicilië

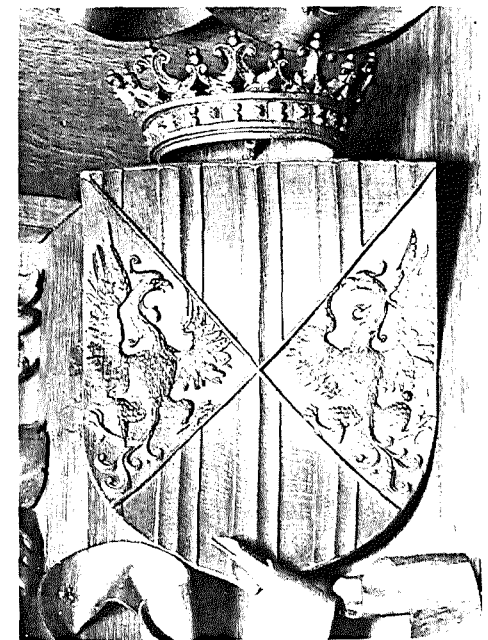
118. Zwaben

119. Castilië

122. Aragon

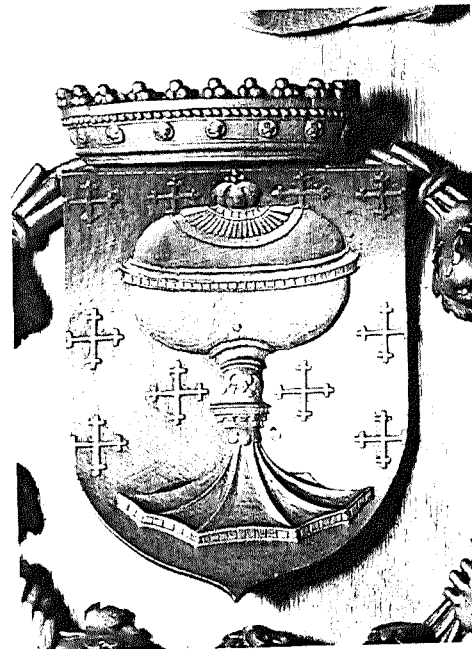
123. Sicilië

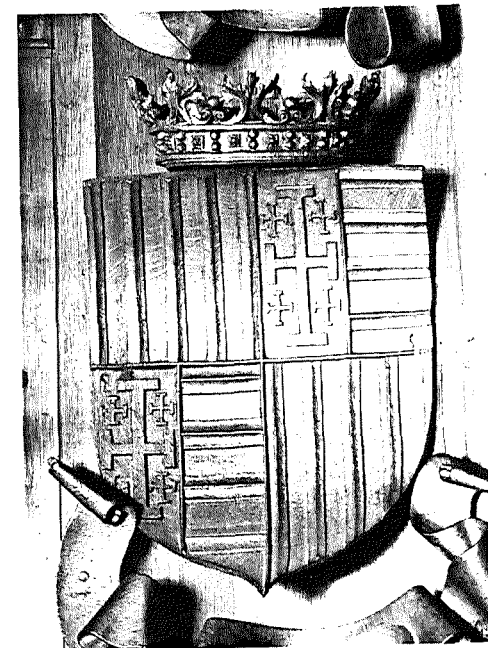
124. Siciliē

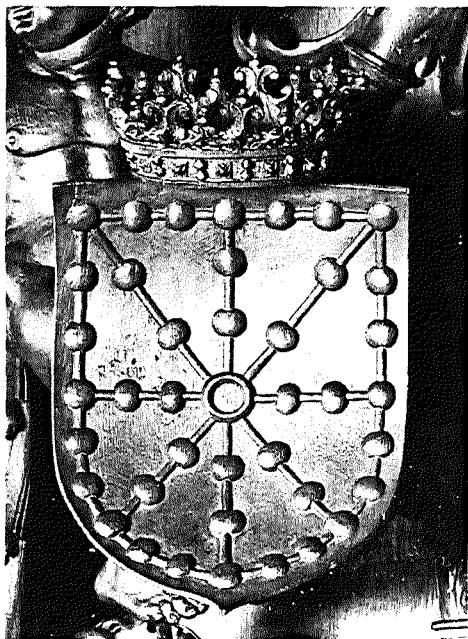
125. Granada

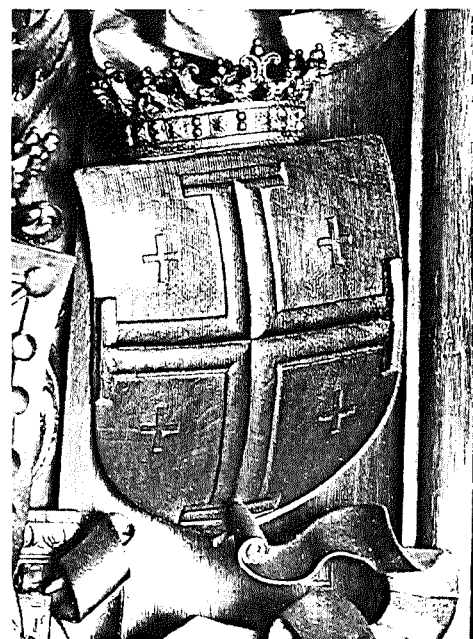
128. Galiciē

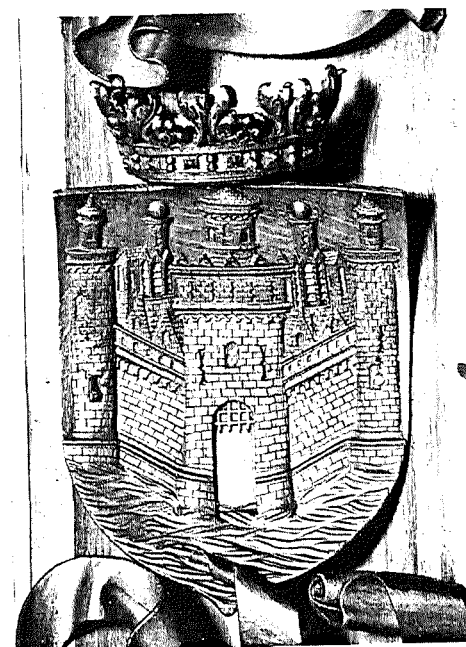
129. Napels

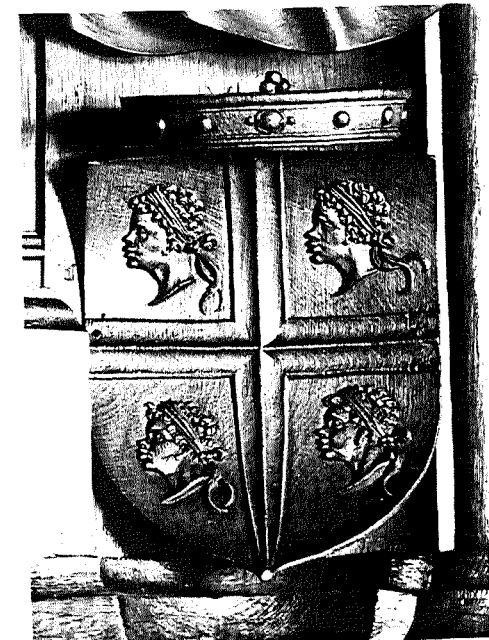
126. Navarra

127. Jeruzalem

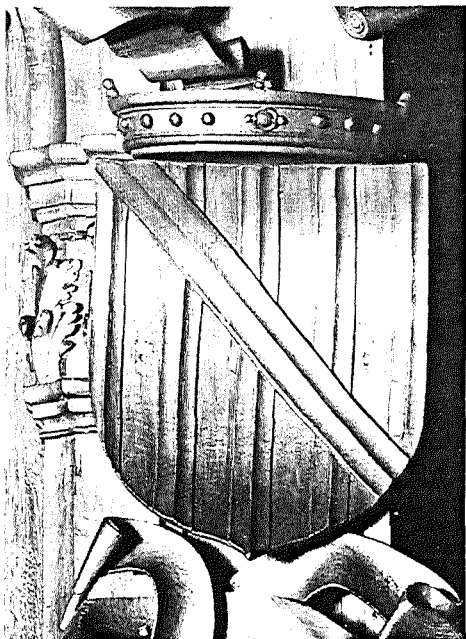

130. Valencia

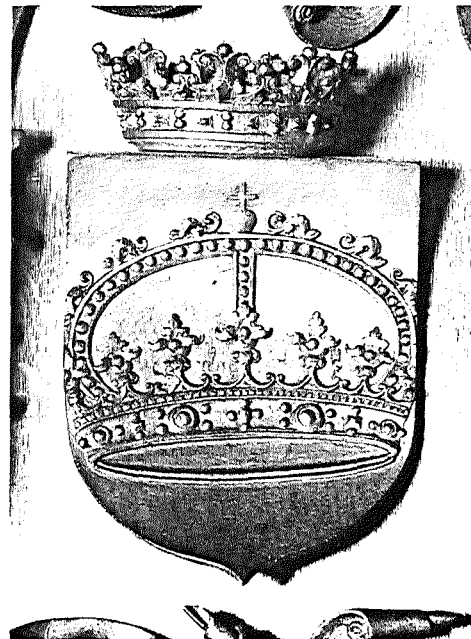

131. Sardiniē

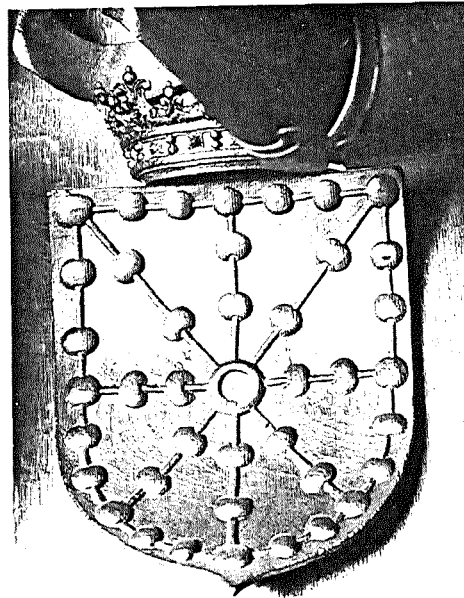

132. Mallorca

133. Toledo

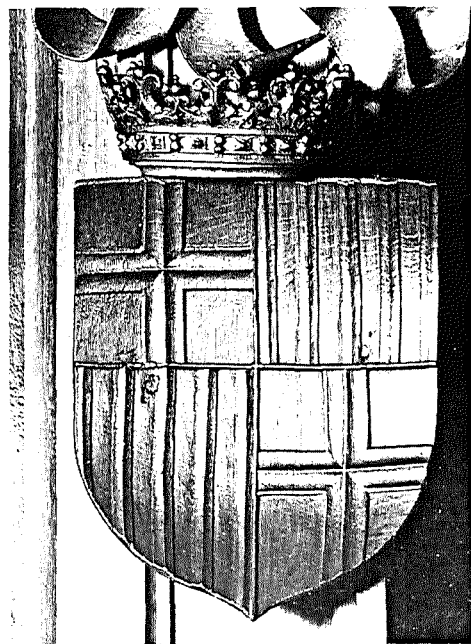
136. Navarra

137. Leon

134. Castilië-Leon

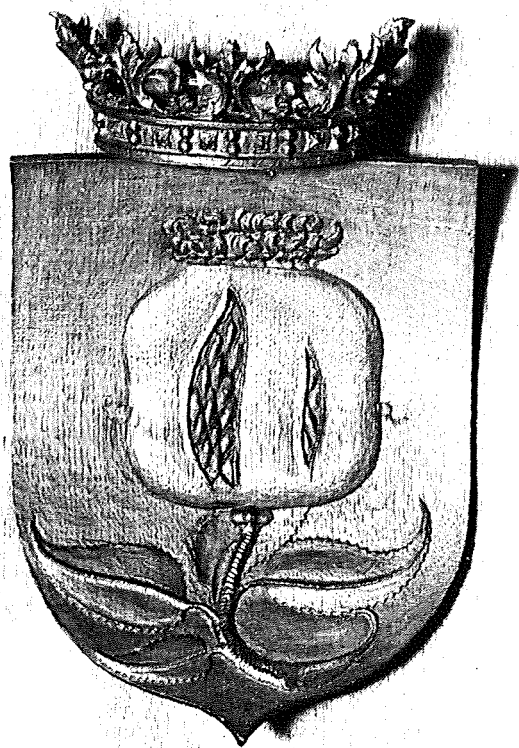
135. Barcelona

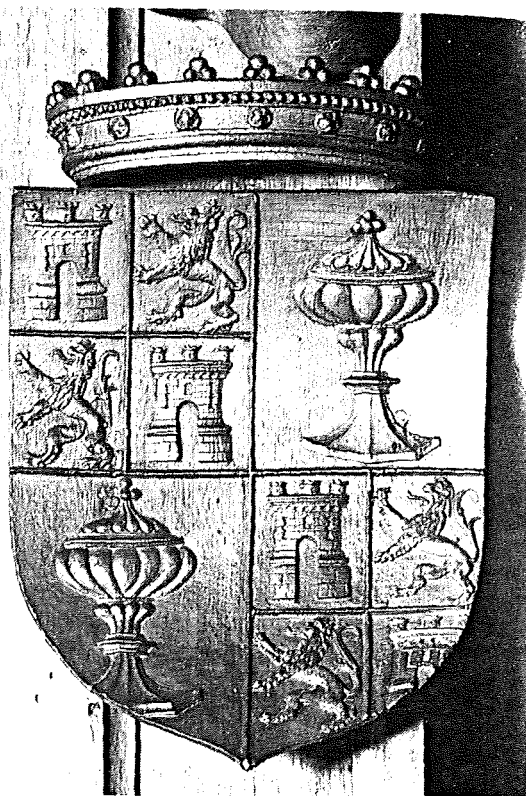
138. Sevilla

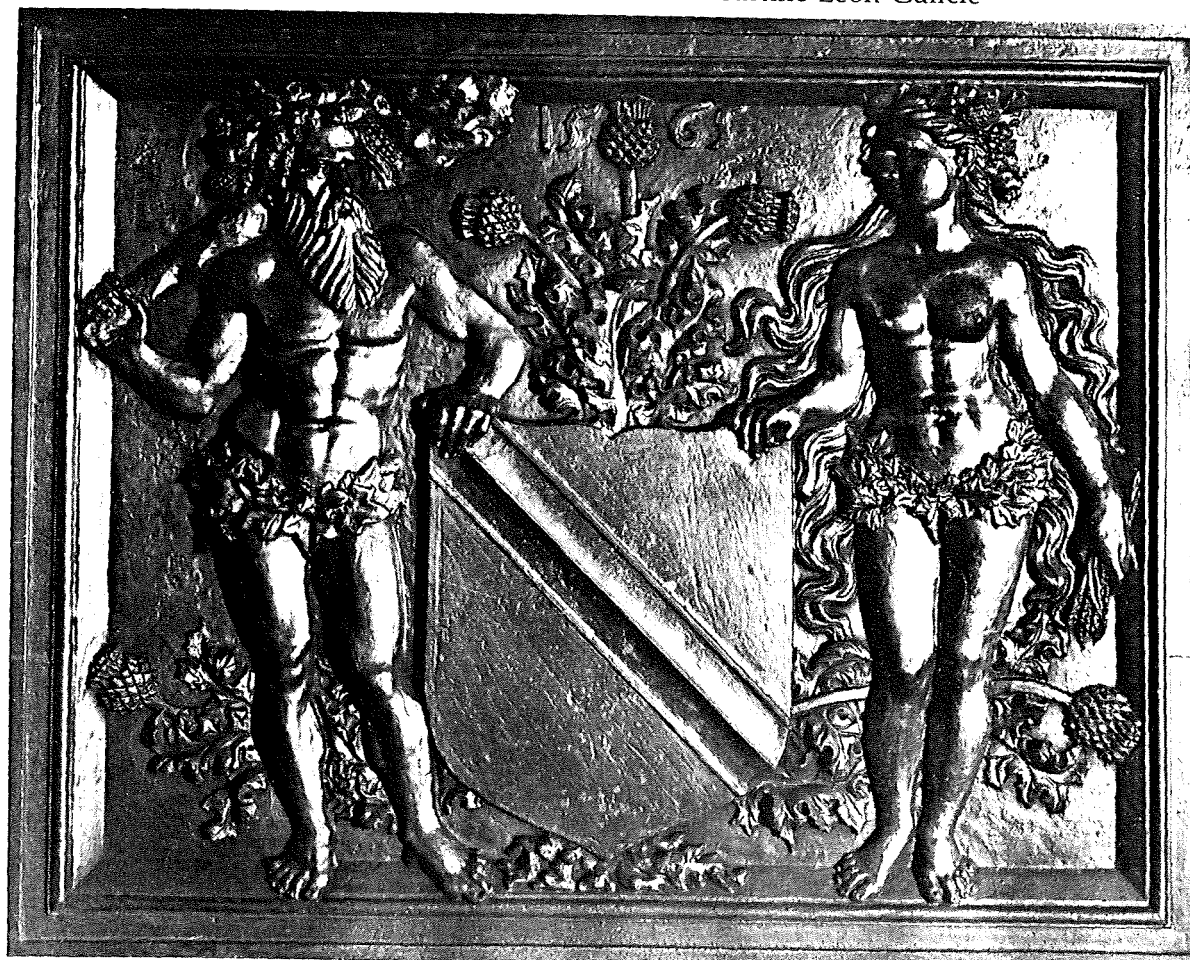
139. Galicië

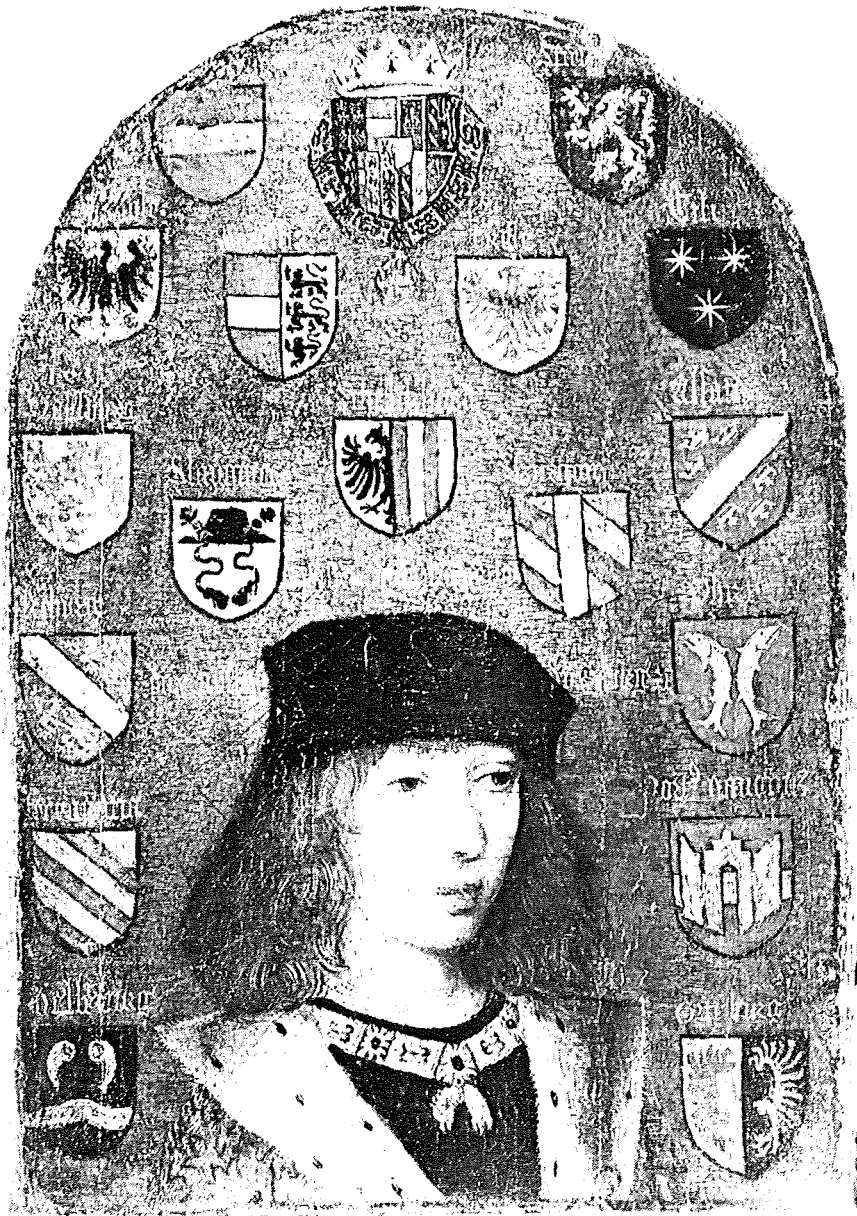

140. Granada

141. Castilië-Leon-Galicië

144. Filips de Schone, ca. 1493-1495 (Londen, National Gallery).

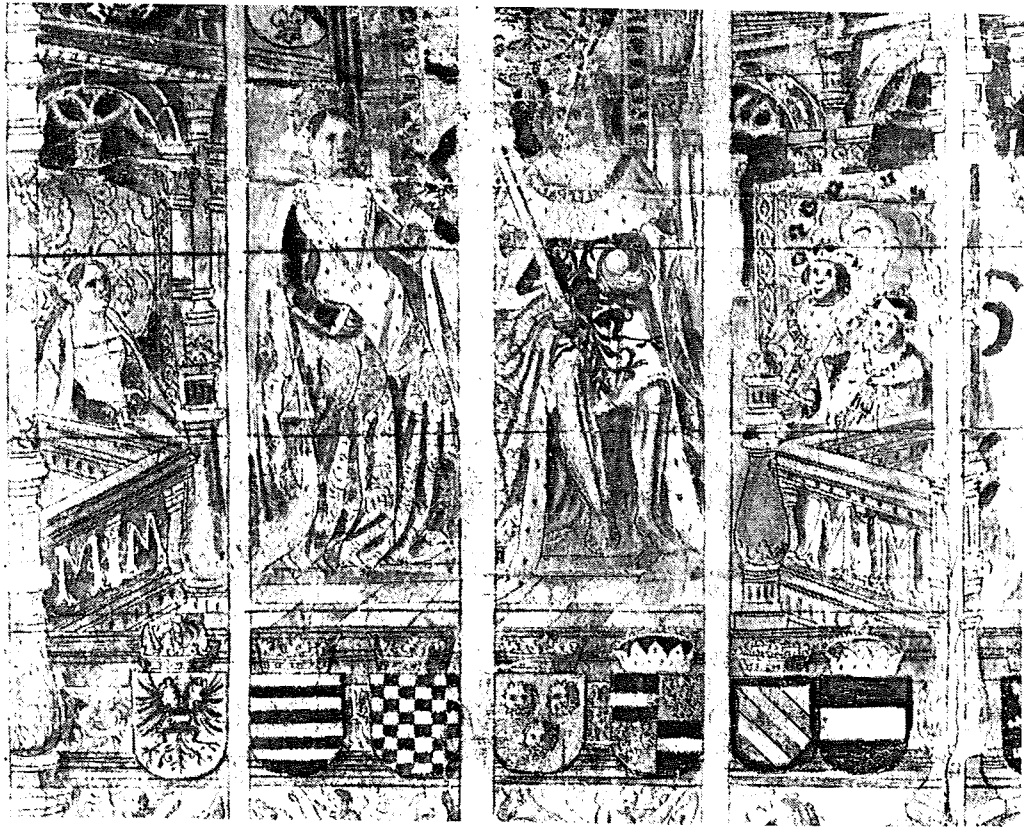
147. Jan van Battel, Drieluik van Karel V, 1517-1518 (M. belen, Museum Buslevick)

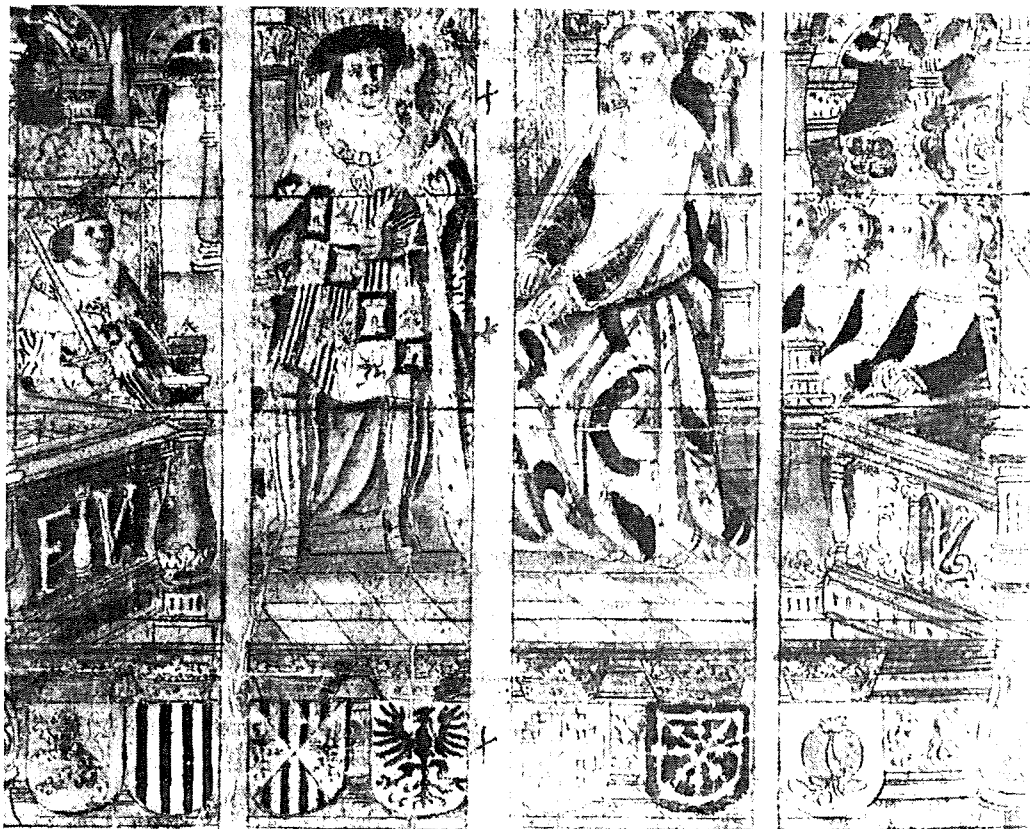
147. Jan van Battel, Drieluik van Karel V, 1517-1518 (Museum Busch)

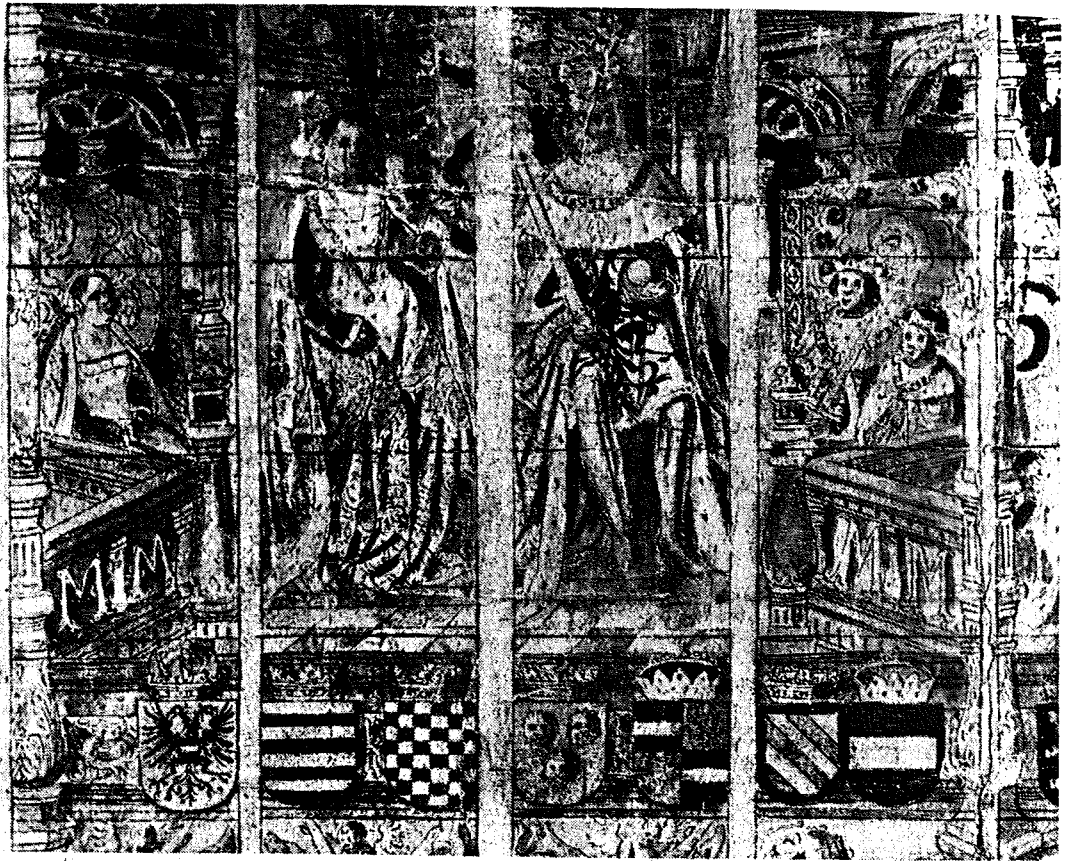
148. Glasraam met Maximiliaan van Oostenrijk en Maria van Bourgondië, 1516-1519. (Lier, Sint-Gommaruskerk).

149. Jan van Roome, ontwerp voor het glasraam van Karel V, tussen 1516 en 1521 (tekening in het Aartsbisdom te Mechelen). Maximiliaan van Oostenrijk, Maria van Bourgondië en kinderen.

150. Jan van Roome, ontwerp voor het glasraam van Karel V, tussen 1516 en 1521. Ferdinand van Aragon, Isabella van Castilië en kinderen.

149. Jan van Roome, ontwerp voor het glasraam van Karel V, tussen 1516 en 1521 (tekening in het Aartsbisdom te Mechelen). Maximiliaan van Oostenrijk, Maria van Bourgondië en kinderen.

150. Jan van Roome, ontwerp voor het glasraam van Karel V, tussen 1516 en 1521. Ferdinand van Aragon, Isabella van Castilië en kinderen.